

RIG

TIDSKRIFT UTGIVEN AV FÖRENINGEN
FÖR SVENSK KULTURHISTORIA
I SAMARBETE MED NORDISKA MUSEET
OCH FOLKLIVSARKIVET I LUND

ÅRGÅNG 31
1948 HÄFTE 3

UR INNEHÅLLET:

Göran Axel-Nilsson:

Jakin och Boas i Lunds dom-
kyrkas krypta

Arvid Bäckström:

Drottningholmsteaterns brand
1762

Recensioner

Korta boknotiser

REDAKTION: GÖSTA BERG
GÖSTA VON SCHOULTZ

REDAKTION

Redaktör och ansvarig utgivare: Förste intendenten, Fil. dr *Gösta Berg*, Nordiska museet.

Redaktionssekreterare: Intendenten, Fil. lic. *Gösta von Schoultz*, Nordiska museet,
Stockholm Ö. Tel. 67 00 80.

Tidskriften utkommer med 4 häften årligen, i februari, maj, september och november.

FÖRLAG

FÖRENINGEN FÖR SVENSK KULTURHISTORIA.

Nordiska museet, Stockholm Ö. Postgiro 193958. Årsavgift 10: — kr.

RIG är ett annat namn på guden Heimdall, som enligt den fornisländska "Sången om Rig" gav upphov till de olika samhällsklasserna. Denna dikt innehåller den äldsta kulturhistoriska skildring vi äga från Norden. Föreningen för svensk kulturhistoria valde detta namn som symbol för sin verksamhet, när den stiftades år 1918.

Fakin och Boas i Lunds domkyrkas krypta

Av *Göran Axel-Nilsson*

"Man torde deremot kunna med skälig säkerhet påstå, att ansenligare bildverk icke tillkommit genom blotta infall och tanklösa hugskott."

Brunius 1836.

De båda sällsamma kolonnerna med figurer i Lunds domkyrkas krypta ha av gammalt, sannolikt redan från sin tillkomst, på ett betvingande sätt fånglat kyrkobesökarna och satt deras fantasi i rörelse. De ha städse varit föremål för ett intensivt intresse och givit upphov till mer eller mindre hetsiga debatter mellan lekt och lärd. Ett stort antal försök till tolkning av deras gåta ha sett dagen. Det kan därför synas tämligen onödigt att ytterligare öka teoriernas mångfald med ännu en, som måhända även den kommer att visa sig ohållbar inför samtidens eller framtidens kritiska blickar. Å andra sidan kan det vara av en viss nytta. Faran av att låta en vedertagen problemlösning vila i ostörd ro alltför länge är nämligen uppenbar, ej minst inom den vetenskapliga disciplin, som omfattar det vida begreppet konst- och kulturhistoria. I all synnerhet är faran för handen, om lösningen som sådan ej kan anses definitiv. Beträffande figurkolonnerna i Lund är en dylik slutgiltig lösning måhända aldrig möjlig att uppnå, några s. k. fullgiltiga bevis stå sannolikt icke att erhålla och därför återstår endast att pröva den

ena teoriens hållbarhet gentemot den andra.

Låt oss därför pröva, huruvida det är möjligt att komma gåtans lösning närmare i ännu en teori!

Litteraturen om Lunds domkyrka är synnerligen rikhaltig. Vi skola här varken sysselsätta oss med byggnadshistoriska, än mindre kyrkopolitiska tvistefrågor — i samband med Lunds domkyrka ämnen för alltför vidlyftiga betraktelser — utan endast och allenast med en detaljfråga, som enklast kan formuleras så: *Vad är meningen med de figurprydda kolonnerna i kryptan och vad föreställa de?*

På denna fråga ha under århundradenas lopp avgivits högst olika svar och tillsammans bilda de olika försöken till problemets lösning en ganska intressant lärdomshistorisk studie. Föreliggande uppsats kan därför lämpligen indelas i tre avsnitt. I det första ges en översikt över samtliga äldre teorier, i det andra en kritisk granskning av den numera vedertagna uppfattningen och i det tredje skall jag söka framlägga ett nytt förslag till problemets uppklarande. (Bild 1 o. 2.)

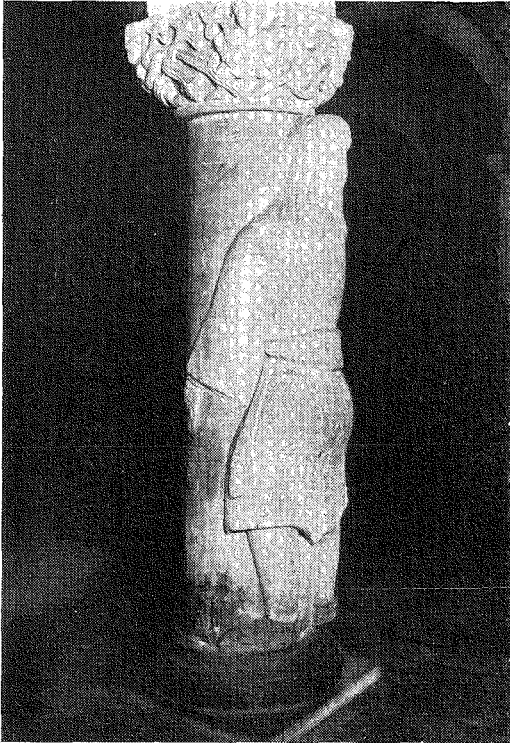

Bild 1. Norra (vänstra) figurkolonnen (Boas) i Lunds domkyrkas krypta.

Bild 2. Södra (högra) figurkolonnen (Jakin) i Lunds domkyrkas krypta.

I. Äldre teorier

En redogörelse för äldre forskares åsikter har tidigare lämnats bl. a. av C. W. von Sydow, Lauritz Weibull och Otto Rydbeck.¹ Först i efterreformatorisk tid, sedan sålunda den katolska kyrkans medeltida symbolik och allmänna ikonografiska kunskapssystem försvagats och ej längre hade någon fast förankring

¹ C. W. von Sydow: Studier i Finnsägner och besläktade byggmästarsägner, i *Fataburen* 1907 sid. 65—78 och 199—218 samt 1908 sid. 19—25. — Lauritz Weibull: *Den lundensiska Finnsägner*, i *Fataburen* 1908 sid. 28—41. — Otto Rydbeck: *Bidrag till Lunds domkyrkas byggnadshistoria*, Lund 1915, sid. 188—196.

i det allmänna medvetandet uppträder i tryck en hänvisning till den för alla så välbekanta *Finn-sägner*, anknuten till Lunds domkyrka. Den äldsta uppteckningen av sägner återfinnes 1593 hos Erich Lassota von Steblau.² Denne nämner visserligen ej Finn, men talar om "jättar, som inte ville tillåta, att man byggde kyrkan där på platsen, och därför straffats av Gud och blivit till sten". Nästa gång Finn-legenden uppdyker är

² *Tagebuch des Erich Lassota von Steblau*, utgiven av Reinhold Schottin, Halle 1866, sid. 181.

hos Jens Lauritsøn Wolf 1654.³ Denne anser bilderna föreställa *ett troll jämte hustru och barn* i full anslutning till Finn-sägnen. Wolfs åsikt framföres även av Hans Ernstson Baden 1667.⁴ Fram till 1800-talets mitt omfattades Finn-sägnen av de flesta forskare, antingen helt okritiskt eller med symbolisk tolkning. Sålunda kommer Andreas Stobæus⁵ år 1705 med en symbolisk utläggning och förklarar *Sankt Laurentius i sägnen representera kristendomen och trollet (Finn) hedendomen*. Johan Corylander⁶ tar på 1750-talet helt avstånd från Finn-sägnen, medan G. Sommelius⁷ 1755 närmast återger Wolfs åsikter i frågan. En hel rad av författare från och med 1700-talets slut acceptera antingen utan vidare äldre åsikter eller framlägga i varje fall ej några egna synpunkter. Dit höra bl. a. Pehr Savarin,⁸ N. H. Sjöborg,⁹ G. F. Ursin,¹⁰ Arvid Afzelius, Joh. Hofberg m. fl. T. o. m. en så sen författare som A. D. Jörgensen¹¹ ansluter sig på 1870-talet utan vidare till Wolf.

³ Jens Lauritsøn Wolf: *Encomion Regni Daniae*, Kbhvn 1654, sid. 568—571.

⁴ Hans Ernstson Baden: "Gamle graffschriffter och andet mindeværdigt, som vidis och findis ved domkircken och ellers andre steder i Lund." Handskrift i A. T. A. i Stockholm.

⁵ Andreas Stobæus: *Disputatio philosophica de fabulis et mythologia*, Lund 1705, sid. 25.

⁶ Johan Corylander: *Berättelse om Lunds domkyrka*, 1750-t., utgiven av Martin Weibull, Lund 1884, sid. 11 ff.

⁷ G. Sommelius: *De templo cathedrali Lundensi*, Lond. Goth. 1755, sid. 18—21.

⁸ Pehr Savarin: *Kort beskrifning om Lunds domkyrka*, Lund 1795.

⁹ N. H. Sjöborg: *Samlingar för Nordens fornälskare*, I—III, Sthlm 1822—1830, i del II sid. 180—182, samt not. 15 och pl. 34—35 fig. 116 och 117.

¹⁰ G. F. Ursin: *Reise i Sverrig Aar 1838*, Kbhvn 1839, sid. 36 f.

¹¹ A. D. Jörgensen: *Den nordiske Kirkes Grundlæggelse og første Udvikling*, Kbhvn 1874—1878, sid. 901.

Poetiskt behandlades ämnet som bekant av Esaias Tegné i den ofullbordade Lunda-cykeln "Helgona backen eller Minnen af Lund", som enligt planen skulle innehålla tre delar, nämligen I. Jätten Finn, II. Gerda, och III. Helgona-backen. Poemet, som sysselsatte skalden redan under hans Lunda-tid, upptog han åter till behandling på 1840-talet. Närmast synes han ansluta sig till Stobæus' tankegång beträffande Finn-sägnen, men ingår självfallet ej på någon vetenskaplig analys av frågan, utan nöjer sig med att på vers återge den poetiskt tacksamma legenden.

Även de tvenne mest framstående kännarna av medeltida kyrkokonst i Lund vid 1800-talets mitt ansluta sig till Stobæus, nämligen N. M. Mandelgren och C. G. Brunius. Den senare låter sålunda i båda sina grundläggande arbeten Finn-sägnen representera *kristendomens seger över hedendomen*.¹² Brunius, som bl. a. i hög grad utnyttjat dåtidens ledande arbete rörande medeltida byggnadskonst av C. L. Stieglitz,¹³ har mycket att förmåla om byggnadskonstens symbolik, de medeltida byggnadshyttorna och frimureriet m. m. Fullt korrekt anser han, att kryptor ursprungligen uppförts såsom gravkapell över martyrs gravar och har i övrigt en hel del tänkvärda ting att säga, vilka trots deras något mystiskt-romantiskt färgade framställningsart ge en del att tänka på. Sålunda yttrar han sid. 15: "Liksom den nya tiden ej mäktat med all sin förkärlek för den nya konsten

¹² C. G. Brunius: *Nordens äldsta metropolitankyrka eller historisk och arkitektonisk beskrifning öfver Lunds domkyrka*, Lund 1836, sid. 65—66 och sid. 87—88. — Samme: *Skånes konsthistoria för medeltiden*, Lund 1850, sid. 69—70 och sid. 470—471.

¹³ C. L. Stieglitz: *Geschichte der Baukunst*, Nürnberg 1827.

bortresonnera de andaktsväckande intryck vi röna vid anblicken af medeltidens oefterhärmliga tempelbyggnader, kunde ej heller de helige, de lärorike symboler utträngas, hvarigenom den skapande anden frambringat sina storverk", samt å sid. 86: "... man torde deremot kunna med skälig säkerhet påstå, att ansemligare bildverk icke tillkommit genom blotta infall och tanklösa hugskott", och därför "bör det icke förvåna oss, att hos nationer, hvilka idkat en högre konst och lifvats af mysteriösa religionsbegrepp och sinnrika fantasier, finna bildarbeten, hvilkas besynnerliga hållning och omsorgsfulla bearbetning måste ha bestämda hänsyftningar. Korteligen, bildverk och häfder äro häruti så sammanhängande, att det torde förlåtas mig, om jag till och med tror, det en uråldrig sinnbildslära uppenbarar sig i medeltidens byggnadskonst".¹⁴ Beträffande figurkolonnerna anser han i samma arbete, att den ena kolonnen "omfattas af en stående man" och den andra "af en hukande qvinna med ett barn öfver armarna".

E. W. Berling följer på 1860-talet¹⁵ den store auktoriteten Brunius och det är helt i dennes anda, när denne författare säger på sid. 98: "Medeltidens heliga byggnadskonst hade sin mer och mindre dunkla sinnebildslära, uttryckande i former, grundtal och en mångfald af ofta besynnerliga bildwerk mystiska, symboliska eller allegoriska föreställningar", samt: "... konstnärerna afsågo mindre figurernas natursanna hållning än deras mystiska syftning..." Berling återger Finn-sägnen å sid. 99.

¹⁴ C. G. Brunius: Nordens äldsta metropolankyrka etc.

¹⁵ E. W. Berling: Lund, Öfversigt af Stadens historia och öfriga märkvärdigheter, Lund 1859—1868.

Den vetenskapliga bearbetningen av Finn-sägnen från folkloristisk synpunkt gavs första gången av C. W. von Sydow 1907—1908.¹⁶ Sydow påpekar bl. a. att ingen annan variant av legenden än Lundasägnen låter jätten ha något med en av kyrkans kolonner att göra samt att *jätrens hustru ej uppträder i andra versioner än den lundensiska*. Någon datering av sägnen som sådan ger han sig ej in på, men påpekar å sid. 218 följande: "Hur tidigt sägnen anknutits till Lund kan ej med säkerhet afgöras. Sannolikt har det skett redan under medeltiden, kanske på grund af att man i Lund ej ville vara sämre än i Trondhjem. Enligt min mening torde sägnen i Lund vara föga yngre än kyrkan." Slutligen uppställer v. Sydow en egen teori, till vilken jag emellertid återkommer längre fram (sid. 104).

En holländsk resande, van der Meersch, kom år 1674 till Lund och besökte då även domkyrkan. I den stående figuren trodde han sig se *en djävul med horn och hästfötter*.¹⁷ I vad mån denna säkerligen ytterst tidstypiska uppfattning haft något stöd i figurens utseende före renhuggningen i samband med Gustaf III:s besök 1787 kan betvivlas.

Brunius' efterträdare, arkitekten Helgo Zetterwall, företrädde uppfattningen, att kolonnfigurerna voro att anse såsom *botgörare eller penitentiärer*, vilka i kyrkan mottaga sitt straff. L. Dietrichson anslöt sig 1873 till samma åsikt och an-

¹⁶ C. W. von Sydow a. a. samt Jöran Sahlgren: Sägner om trollen Finn och jätten Skalle och deras kyrkobyggnad, i Saga och sed 1940—41 och Mai Fossenius: Sägner om trollen Finn och Skalle som byggmästare, i Folkkultur, Meddelande från Lunds universitets folkminnesarkiv, Lund 1943, sid. 5—144, Lundavarianterna behandlas å sid. 8—31.

¹⁷ Anfört av Lauritz Weibull a. a. sid. 41.

såg att pelarnas plats vid ingången tydde härpå.¹⁸ Han påpekar, att analogier till ett sådant framställningssätt påträffas i franska medeltidskyrkor. Liknande åsikter framfördes även av Alexandre Büchner 1875.¹⁹

En författare, som ännu så sent som 1895 grep tillbaka på Stobæus' teori, var Carl Wibling.²⁰ Han anser, att jätten Finn vore "att betrakta såsom en allegorisk hänsyftning på den hedniska grund, på hvilken den kristna kyrkan vilar".

En högst säregen uppfattning gör sig den tyske konsthistorikern Friedrich Seesselberg till tolk för år 1897, då han i de båda figurkolonnernas bilder vill se *de hedniska gudagestalterna Tor och Freja*.²¹ I sitt arbete skriver han nämligen å sid. 118—119 bl. a. följande: "Es befinden sich in der Krypta auch zwei Figuren, welche kaum in eine späetere Zeit als in das XI. Jahrhundert gesetzt werden koennten. Denn was sollten diese Bilder (Die anscheinend erst sehr späet aufgekommene Bausagen, welche sich an diese Figuren knuepfen, sind meines Erachtens fuer die Wissenschaft ganz belanglos. Ich glaube daher auf ihre Erzählung verzichten zu duerfen) wohl anders vorstellen, als Parodien auf die nunmehr abgesetzten und der Laecher-

lichkeit preisgegebenen heidnischen Goetter? Vergeblich muehen sich Thor und Freya hier in komischen Stellungen ab, die Grundpfeiler des ihnen verhassten christlichen Gebaedes wieder einzureisen. Wenn man aber auf solche Weise die Menge von den heidnischen Goettern entwoehnen und letztere mehr und mehr ihres ehemaligen ehrfurchtbietenden Zaubers entkleiden wollte, so muessen doch diese beiden als solche unverkennbaren Zerrbilder nothwendig an jenem Wendepunkt der Gottesverehrung entstanden sein, wo die in den heidnischen Tempeln aufgestellten sehr aehnlichen Goetterbilder noch frisch in Erinnerung waren." Seesselberg avbildar även de båda figurkolonnerna med underskriften (fig. 332 och 333): "Spottbilder in der Krypta des Domes zu Lund."

En vid första påseendet ytterst tilltalande och bestickande teori framfördes däremot år 1900 av norrmannen Lorenz Dietrichson.²² Han ville nämligen i den stående manliga figuren se en framställning ur passionshistorien: *Kristus gisslas vid kolonnen*. Dietrichson skriver: "... men i Lund er sagnet (Finn-säggen, till vilken förf. gör jämförelser med liknande sägner i Norge) fæstet ved den nævnte figur i krypten, der ganske vist oprindeligt må have en kristelig betydning og muligens turde fremstille Christus, der er bunden til søilen for at hudstryges. Det eneste, som veier imod denne antagelse, er den uforklarlige fremstilling af en siddende figur ved en anden søile i samme krypte, som man da har gjort til jættekvinden og hendes barn."

¹⁸ L. Dietrichson: Lunda-dômen och dess pånyttfödelse, i Svea, Folk-Kalender för 1873, Sthlm 1872, sid. 117 ff.

¹⁹ Alexandre Büchner: La cathédrale de Lund et sa légende, Caen 1875. — Påpekad av v. Sydow i a. a. sid. 72, not. 1.

²⁰ Carl Wibling: Lunds domkyrkas grund, i Aarbøger f. nord. Oldk. 1895, sid. 217.

²¹ Friedrich Seesselberg: Die Frueh-Mittelalterliche Kunst der germanischen Voelker unter besonderer Beruecksichtigung der Skandinavischen Baukunst, Berlin 1897. — Lunds domkyrka behandlas särskilt i III. Die deutsche Langhauskirchen in Skandinavien. Anhang. Der Dom zu Lund, sid. 116—131. — Även N. H. Sjöborg a. a. snuddar vid liknande tankegångar.

²² Lorenz Dietrichson: Folkefantasiens sagndannende Virksomhed overfor Kunstverker, i Nordisk Universitets-Tidskrift, årg. 1, Gbg 1900, sid. 33—34.

Detta senare påpekande är ju alldeles riktigt. Det torde dock kunna förtjäna framhållas, att den stående figuren icke är bunden, vidare fullt påklädd. För övrigt torde motiveringen för en dylik framställning på denna plats ej vara särdeles stark, framför allt med hänsyn till tiden för skulpturens tillkomst och uppställning i kryptan. Emellertid må här anföras ett uttalande av Karl Künstle, specialist på kristen ikonografi: "(gisslingsmotivet) . . . kommt vor dem 10. Jahrhundert nicht vor. Anfänglich steht der Herr vollständig bekleidet an einer hohen Geisselsäule; vom 12. Jahrhundert an trägt er nur noch das Lendentuch."²³

Till gisslingsmotivet ber jag att få återkomma längre fram i annat sammanhang (sid. 115—116).

Åren 1904—1908 uppblossade med full låga en diskussion om figurkolonnernas innebörd. Striden fördes med frenetisk iver och stor häftighet från olika håll. Intressanta uppslag saknades icke. En koncentrerad redogörelse för de viktigaste inläggen torde här vara på sin plats.

Början gjordes av den danske konsthistorikern Francis Beckett 1904,²⁴ som ansåg, att bilderna föreställde *den nordiska menigheten*, som understödjer den kristna kyrkobyggnaden. Beckett diskuterar först Finn-sågnen och anför en åsikt av A. D. Jörgensen, som anses tro, "at de tre Figurer, der er udhugne i eet med to af Søjleskafterne i Domkirkens Krypt, virkelig er mente som *Fremstillinger af onde, bundne Magter*". En sådan åsikt, menar Beckett, är oriktig. Be-

träffande den stående figuren säger Beckett: "Han drejer Hovedet om mod den, der træder ned i Krypten. Rør ikke ved den Kirke, hvis Søjle jeg opretholder med hele min Kraft — det er det Skikkelsen synes at sige." Två saker äro här av vikt. Dels påpekar Beckett riktigt, att figuren vänder ansiktet mot den, som nedträder i kryptan, och dels finner han, att figuren ej är fängslad, utan i stället med all kraft "opretholder" kolonnen. Vad den andra kolonnen beträffar anser författaren, att figurerna föreställa en kvinna med ett barn.

En sammanfattning av sin åsikt ger Beckett å sid. 84—85, där det heter: "Den, der har set megen og forskelligartet Billedkunst, og som fordomsfri træder hen foran Krypt-Figurerne, kan forøvrig ikke et Øjeblik være i Tvivl om, at Billederne, saa langt fra at være Spottebilleder, netop er mente som lige det modsatte: Ærebilleder. Der er i Virkeligheden ikke et eneste Træk, som kunde tyde paa, at det er Spottebilleder; det er ganske vist raa og enfoldige Værker, men Meningen med dem er klar nok. Ej heller er der et eneste Træk som berettiger til den Antagelse, at Figurerne øver deres Gerning mod deres Vilie, at de er lænkede til Søjlerne, eller at de vil omstyrte Søjlerne. Tværtimod er det meget naivt og voldsomt udtrykt, at de lægger hele deres Kraft ind paa at støtte Søjlerne, hjælpe med til at bære Kirken." Icke minst, detta avsnitt av Becketts framställning synes mig vara av den allra största vikt och är i hög grad ägnat att styrka den uppfattning, vartill jag själv kommit.

Beckett fortsätter emellertid: "Til Punkt og Prikke at oplyse, hvad Asser og hans Stenhugger har ment med at an-

²³ Karl Künstle: Ikonographie der christlichen Kunst. Band I, sid. 434—435: Die Geisselung.

²⁴ Francis Beckett: Nogle Optegnelser om Lunds Domkirke, i Historisk Tidsskrift for Skåneland, Lund 1904, Band 2, sid. 77—96.

bringe de tre Skikkelser ved Kryptens Søjler, lader sig nu vel næppe gøre; saa vidt jeg ved kendes der ikke fra andre kirkelige Mindesmærker ganske tilsvarende Figurer. Men naar man lægger Mærke til, at Billederne forestiller en Mand, en Kvinde og et Barn, ligger den Antagelse meget nær, at Billederne skal vise den nordiske Menighed, Ung og Gammel, Forældre og Børn, som hjælper med til at støtte den kristne Kirkebygning i deres Land." Och vidare: "Man kan opfatte dem som verdslige 'Stiftere', saaledes som de senere saa ofte fremstilles i Kirkerne; men der er dog aabenbart næppe tænkt paa bestemte Personligheder. Det er snarest typiske Billeder, bag hvilke der aabner sig Perspektiver ud til Landets kristne og gavmilde Befolkning, Familie ved Familie." Därpå följer en diskussion om, när sägnen kan antagas ha knutits till kolonnerna.

Nästa steg togs av Otto Rydbeck, som 1906 påpekade, att kolonnfigurerna borde tolkas som *kyrkans byggmästare med hustru och barn*.²⁵ Denna tes framfördes även av Lauritz Weibull 1906 oberoende av Rydbeck.²⁶ I Weibulls uppsats från detta år avhandlas kolonnfigurerna i avsnittet "Jätte och jättekvinna" å sid. 29—37. Författaren anför en del äldre uppfattningar, bl. a. Alexandre Büchners, samt kritiserar så den senaste tolkningen,

²⁵ Otto Rydbeck: Adam van Düren, föredrag hållet vid "Selskabets for Danmarks Kirkehistorie" möte i Lunds domkyrka den 21 sept. 1906, i Kirkehistoriske Samlinger, 5 R., III, Kbhvn 1905—07, sid. 625—645.

²⁶ Lauritz Weibull: Studier i Lunds domkyrkas historia, i Historisk Tidskrift för Skåneland, band 3, Lund 1906, sid. 7—103. — Recenserad av Theodor Wählin i "Kult och konst", 1907. Wählin kritiserar starkt Weibulls åsikter om kolonnfigurernas betydelse på sid. 70—72. I ett genmäle besvarar Weibull kritiken i samma tidskriftsårgång sid. 252—255.

nämligen F. Becketts å sid. 30: "Francis Becketts framställning synes i första ögonblicket övertygande. Men ju mera man begrundar dessa gamla skulpturer, ju mindre tillfredsställer den tydning han lämnar." Om den stående figuren säger Weibull "... han intager en ställning var och en skulle intaga, som sökte hindra en kolonn från att falla." Och den sittande figuren skildras på följande sätt: "Denna kvinna har bundit sitt långa bälte nere kring kolonnskaftet; hon har slagit ett rep omkring det något högre upp och hon fattar med bägge händerna i ändarna. Under den ansträngning hela hennes figur ger tillkänna, har hon sjunkit på huk, såsom den gärna ofrivilligt gör, vilken lägger all sin styrka i att rycka ned ett upprätt stående föremål." I sin tolkning av den stående figuren går Weibull ett steg längre än Rydbeck, då han utsäger, att man i denna figur bör se domkyrkans kände *byggmästare Donatus*. Han skriver nämligen å sid. 35: "Ehuru ej på 'Finn', har det här utan tvivel varit tänkt på bestämd person... Men ingenting synes likväl sannolikare än att man här velat giva bilden av en man som haft med kyrkans byggnad att skaffa... Vad låg närmare än att de också läto sätta Donati bild, stödjande och upprätthållande, på en hedersplats i hans kryptkyrka?" Beträffande den sittande figuren är Weibulls förklaring ganska osannolik. Han anser nämligen att den tillkommit *på grund av* den till kryptbilderna anknutna folkliga Finn-sägnen. Han skriver sid 35: "Men tid efter annan ljöd ropet på jättekvinnan allt starkare. Och en dag — det var kanske först en dag mot det tolfte århundradets slut — stod äfven hon därnere vid sin pelare. Konstnären hade

Bild 3. Detalj av dopfunten från Gråmanstorps kyrka.

framställt henne sådan tiden tänkte sig jättekvinnan, på samma sätt som man ännu ser henne å den samtida funt vilken nu står i Gråmanstorps kyrka. Men därmed följde, att han icke skapade en verklig motbild till mansfiguren under det norra tvärskeppet. Och i grunden vad betydde det? Öfver den ena som den andra gestalten hade redan folkfantasiens förklädnad fallit." — Beträffande Gråmanstorpfuntten, vartill vi längre fram återkomma, har Weibull å sid. 99 en not av stor vikt, då den bl. a. visar, att denna viktiga detalj nu för första gången införes i diskussionen. Han skriver: "Denna funt å vilken stadskomminister Lars Tynell hänledd författarens uppmärksamhet, har å sockeln en bild av

jättekvinnan med barnet. Det är möjligt, att den huggits efter reliefen i kryptan, men törhända har den haft gemensam förebild med denna." (Bild 3.)

Weibulls inlägg i debatten kritiserades omedelbart 1907 av Sune Ambrosiani i en recension av uppsatsen.²⁷ Ambrosiani yttrar här: "Långt ifrån öfvertygad blir man emellertid af den nya hypotesen om 'jätten' och 'jättekvinnan', de sedan gammalt omtalade stensniderierna i kryptan. Enligt Weibull skulle 'Finn' vara domkyrkoarkitekten, som af en folktro omskapats till jätte och sedermera, dock redan på 1100-talet, kompletterats med jättekvinnan." Weibulls uppfattning stöddes emellertid bl. a. av G. Karlin, som ansåg att det var "Donatus själf, som gifvit sina drag åt en af de stödjande figurerna i Lunds S:t Laurentius."²⁸

C. W. von Sydow återigen ställer sig tvivlande inför Weibulls åsikter och framför helt andra synpunkter i sin 1907—1908 utgivna studie i ämnet.²⁹ Han påpekar, att det är orimligt, att sägnen även framtvungit bilden av kvinnan: "En undersökning af sägnen visar alltså med absolut säkerhet, att båda bilderna måste ha funnits alldeles oberoende af sägnen och haft en helt annan betydelse. Sedan deras ursprungliga mening bortglömts, har sägnen knutits till dem, hvarigenom de i någon mån bidragit till att ändra dess ursprungliga innehåll." Detta uttalande måste vara fullt riktigt. Sydow fortsätter emellertid sid. 77: "Af dessa premisser drar jag nu den slutsatsen, att bilderna i kryptan helt enkelt skulle kunna vara dylika *ställföreträdare*

²⁷ Sune Ambrosiani (= signaturen a—i) i *Fataburen* 1907, sid. 63.

²⁸ Artikel i *Sydsvenska Dagbladet* 16/12 1906 av G. Karlin.

²⁹ C. W. von Sydow a. a.

för människooffer och alltså afsedda att vara ett slags skyddande talismaner för kyrkan.”

Sydows uppsats utsattes för våldsamt kritik av Weibull, som kommer till följande slutsats: ”Det torde af det föregående till full evidens hafva framgått, att af Finnsäggen, sådan den föreligger, intet bestämt kan slutas rörande de båda stensulpturerna i kryptkyrkan i Lund.”³⁰ Weibull påpekar att han tidigare ansett Finn vara identisk med Donatus samt att såväl Rydbeck som Karlin upptagit denna teori.

Men även Sydow gick nu till anfall mot Weibull.³¹ Han skriver bl. a.: ”Den af Weibull omnämnda Gråmanstorfuntens talar ytterligare mot antagandet, att ’gumman Finn’ föreställer en jättekvinna. På denna funt finnes utom en del andra bilder en liten figur, som slående påminner om gumman Finn. Samma ställning vid en pelare, samma bälte och klädedräkt för öfrigt, med barnet, som ligger mellan pelaren och figurens hals och som håller sig fast i håret. All sannolikhet talar för, att det är en nästan samtidig kopia efter bilden i kryptan. Men en viktig skillnad förefinnes: bilden på funten har skägg och föreställer *alltså en man*. Den kan då ej, som Weibull säger, vara ’sådan tiden tänkte sig jättekvinnan’.” — Denna iakttagelse är av värde, då härmed för första gången utsäges, att figuren på Gråmanstorfuntens är av manligt kön. Men även mot Otto Rydbeck vänder sig v. Sydow och påpekar,

att denne uppställt en egen teori, enligt vilken bilderna i kryptan skulle föreställa en byggmästare, hans hustru och barn, samt att Rydbeck vidare i analogi härmed anser figuren på Gråmanstorfuntens föreställa *stenhuggaren, som bär sitt barn till dopet*.

Ett stort steg framåt — och ett av de allra viktigaste hittills — tog diskussionen, när Axel Nilsson 1908 utan att ingå på någon tolkning av figurernas egentliga innebörd och betydelse påvisade, att *den sittande figuren i kryptan ej var en kvinna, vilket dittills alltid antagits, utan en man!*³² Till detta resultat kom författaren genom en ingående dräkthistorisk analys. Även det s. k. ”barnet” ansågs kunna vara ett maskulinum, ja, intet hindrade, att också denna figur vore att betrakta såsom en fullvuxen man, som av olika anledningar framställts i mindre skala än den större, sittande figuren.

Detta Axel Nilssons betydelsefulla påpekande har sedermera vunnit fullt burskap och varje teori i det följande har måst anpassa sig därefter, då några vederläggande invändningar ej kunnat resas däremot och uppfattningen tills dato stått helt oemotsagd. Som ett av de viktigaste bevisen — men ej det enda — tjänade bl. a. figuren på Gråmanstorfuntens, vilken ovedersägligt måste föreställa en sittande mansfigur med skägg. — Hur Axel Nilssons utredning spelat in i kommande diskussioner, framgår av det följande.

En alldeles ny teori uppställdes 1912 av professorn i historia vid Heidelbergs universitet, A. Koch. Enligt denne skulle kryptfiguren symbolisera ”*mänsklighe-*

³⁰ Lauritz Weibull: Den lundensiska Finnsäggen, i Fataburen 1908, sid. 28—41 och särskilt sid. 39.

³¹ C. W. von Sydow a. a. 1907 sid. 75 samt not 1 å sid. 76. — Om Gråmanstorfuntens se även Lars Tynell: Skånes medeltida dopfuntar, Sthlm 1921.

³² Axel Nilsson: Kryptbilderna i Lunds domkyrka, i Fataburen 1908, sid. 42—53.

ten, föreställd genom mannen, kvinnan och barnet, strävande från jordens grus i kryptan till de himmelska boningarna ofvan". Figurerna skulle tänkas klättrande uppåt kolonnerna och repet kring den sittande figurens liv skulle illustrera vissa primitiva klättringsmetoder.³³ Denna sällsamma teori förkastades emellertid helt av Otto Rydbeck och har ej vunnit eftersägare.

Francis Beckett framlade 1923—1924 en variant av sin gamla teori om figurerna såsom föreställande *den kristna menigheten*.³⁴ Han är nu närmast böjd för att uppfatta figuren "som en *Representant for den kristne Menighed, der har søgt Ly i Kirken og derfor klynger sig til en af Kirkens Søjler*". Till Becketts åsikt ansluter sig senast Lauritz Weibull 1946, som numera förklarar, att Finnfiguren symboliserar "den troende, som omvärvd av världens ondskas, söker och finner sin säkerhet hos Kristus och i kyrkans hägn".³⁵

Så sent som 1926 framlades ytterligare en helt ny tolkning av de mångomskrivna figurkolonnernas betydelse. Det var William Andersson, som i den stående figuren såg *en profet* och i de två andra bilderna *Abraham med Lazarus i skötet*.³⁶ I sin uppsats i ämnet skriver han på sid. 138: "Sedda mot det föregående kunna

³³ Sam Clason: En ny hypotes om jätten Finn, i *Sydsvenska Dagbladet* 24/12 1912. — En tandläkare Eckerman framställde på sin tid en teori av den art, att Otto Rydbeck ej ens ansåg den värd att upptagas till vetenskaplig kritik. Se *Sydsvenska Dagbladet* 7/4 1913.

³⁴ Francis Beckett: De tre kunsthistoriske Jubileumsværker fra Lund. Recension i *Tidskrift för konstvetenskap*, 1923—1924, sid. 76—78.

³⁵ Lauritz Weibull: Skånes kyrka, i *Lunds domkyrkas historia* 1145—1945, Lund 1946, I, sid. 212.

³⁶ William Andersson: "Jätten Finn" på cluniacensernas pilgrimsvägar, i *Fornvännen* 1926, sid. 133—147.

kryptkolonnerna med full rätt införas såsom en länk i kedjan. De kunna endast tänkas såsom uppståndelse- och återlösningsscener, ett uttryck för de kristnas hopp om uppståndelse i nära anslutning till påskveckans liturgi." Sin hypotes om profetgestalten och Abraham med Lazarus i skötet framför han å sid. 141 och talar i detta sammanhang något oklart om, att Abraham — dvs. den sittande figuren — i högra handen har en stav, tecknet på Kristi underkraft, och i den vänstra en kniv. Att några dylika redskap ej kunna återfinnas på skulpturen kan var och en vid första anblicken övertyga sig om. Författarens åsikter om motivet kunna vi lämna därhän. Däremot förtjänar några andra uttalanden av allmän innebörd att här återgivas, då de otvivelaktigt inrymma något ganska väsentligt för vårt ämne. Andersson skriver å sid. 140: "Det synes vara uteslutet att vi för kryptkolonnerna kunna förutsätta andra än sepulkrala motiv. Kryptan är inom den kristna kyrkan en så viktig beståndsdel i församlingens hopp om den kommande uppståndelsen, att så monumentala och framträdande scener som dessa knappast kunna syfta på något annat än återlösningen." Detta må stå för författarens egen räkning, men fortsättningen äger sin fulla giltighet: "En kyrkas konstnärliga utsmyckning, plan och inredning tillkom dock ej på måfå; bakom varje detalj låg en liturgisk tanke och ett väl ordnat program. Stenmästarna ägde ej den bildning, som erfordrades för att uppgöra planen till en kyrkas konstnärliga utsmyckning i vad det rörde idéinnehållet och scenernas ordningsföljd; detta kan blott ha skett genom skolade teologer."

Då detta skrevs, hade emellertid sedan

länge en helt annan teori blivit allmänt antagen i vetenskapliga kretsar, en teori, som ända tills nu anammats av de flesta konsthistoriska forskare såväl i Sverige

som i utlandet. Jag åsyftar härmed den s. k. Simson-teorien och övergår nu till att närmare skärskåda densamma och dess hållbarhet inför en kritisk analys.

II. *Simson-teorien*

Teoriens huvuddrag

Simson-teorien finnes utförligast behandlad hos Rydbeck.³⁷ Han var emellertid ej den förste, som framlade denna hypotés, ehuru han senare stått som dess trognaste anhängare och mest nitiske för-svarare.

Den förste, som i den stående figuren såg en *Simson-gestalt*³⁸ var, såsom Rydbeck själv omtalar, Fredrik Vilhelm Scholander 1864. I N. M. Mandelgrens samlingar i Lunds Universitet finns nämligen en anteckning av Mandelgrens hand av följande lydelse: "Herr Zetterwall meddelar att Scholander i fjol, då han besökte kryptan uppfan verkliga historien om Jätten Fin till Simson och fruntimret til (entablementet) som skulle blifva en gängse saga och att den gamla var endast en falsk berättelse om kryptan och dess troll, för min del skulle det vara ett underverk om någon kan rubba en historisk sanning, som är endast klädd i allegorisk dräkt." Mandelgren har vidare på lappens baksida antecknat: "P.M. medelat af Scholander, att Jätten Fin i Lunds Domkyrka ej är denna sägen, utan föreställer Simson och E. som kullstörtade Templet och denna symbål på he-dendomen som vill störta Christodomen."

³⁷ Otto Rydbeck: Bidrag etc. Lund 1915, kap. X. Kryptbilderna, sid. 179—232.

³⁸ Simsonlegenden återfinnes i Domarboken 13: 1—25, 14: 1—20, 15: 1—20, 16: 1—31.

Av Mandelgrens något dunkla uttryckssätt synes emellertid klart framgå, att Scholander riktigt uppfattat Simson såsom en det Gamla Testamentets parallellföreteelse till Kristus i det Nya Testamentet enligt den under medeltiden allmänt gängse uppfattningen om Gamla Testamentet såsom en spegel av det kommande. Att någon tanke på Delila-gestalten ävenledes föresvävat Scholander förefaller troligt, men framgår ej helt av Mandelgrens obegripliga ordande om "entablementet" och "E."

Även Lorenz Dietrichson framkastade 1873 möjligheten av att den stående figuren var en Simson, men håller för mera sannolikt att båda figurkolonnerna framställde penitentiärer, som förut nämnts.³⁹

Tydiligen helt oberoende av såväl Scholanders sedan länge bortglömda uttalande och även av andra skandinaviska forskares funderingar framlade så en fransk vetenskapsman, Camille Enlart, år 1905 en klar Simson-teori, som beredde plats åt såväl gudsmannen Simson själv som åt Delila.⁴⁰ Enlart skriver kort och frankt: "L'un est un Samson, les pieds crispés sur la base de la colonne, qu'il étreint de ses bras; l'autre est une femme

³⁹ L. Dietrichson: Lunda-dömen och dess pånyttfödelse, i Svea, Folk-Kalender för 1873, Sthlm 1872, sid. 117 ff.

⁴⁰ Camille Enlart, i Histoire de l'art, utgiven av André Michel, 1905, I: 2 sid. 532.

accroupie, qu'une corde lie par la taille à la colonne; peut-être est-ce Dalila, mais une légende toute différente s'est faite sur ces personnages."

Marken var nu väl beredd för en vidare prövning av Simson-teorien. Enlarts idé utformades vidare av professor Hjalmar Holmquist år 1911.⁴¹ I sin recension av Rydbeck's vägledning 1911⁴² nämner Holmquist först F. Becketts hypotes från 1904, som även upptagits av Nordisk Familjebok,⁴³ samt anför Wrangels ord från 1910: "Kanske skola dessa figurer alltid förblifva gåtor för forskningen",⁴⁴ och vidare Rydbeck's yttrande i dennes vägledning i domkyrkan 1911: "Hvad de verkliga föreställa, är emellertid svårt att säga."

Holmquists framförande av Simson-teorien visar emellertid redan från början, vilka svårigheter, som vidlådde densamma. Han skriver på sid. 241: "Hypotesen är denna: figurerna afbilda Simsonlegenden. Den södra figuren visar Delila tagande håret af Simson och denne till följd därav kraftlös hopsjunken och af filisteerna bunden vid en pelare. Den norra figuren visar Simson med håret och skägget åter långvuxet och med kraften återvunnen, men med utstungna

⁴¹ Hjalmar Holmquist: En vägvisare för Lunds Domkyrka. En hypotes om Finnfigurerna, i Kristendomen och vår tid, utgifven af F. Hallgren, S. Herner, O. Lewan, M. Pfannenstill, Lund 1911, sid. 239—243.

⁴² Otto Rydbeck: Lunds Domkyrka, historik samt vägledning för besökande, Lund 1911, se särskilt sid. 84—86.

⁴³ Francis Beckett upprepade sin hypotes från "Nogle Optegnelser om Lunds Domkirke" i Historisk Tidsskrift för Skåneland 1904 i "Kult och konst" 1906. Artikeln i Nordisk Familjebok, 2 uppl., till art. Finn sp. 341—342 är signerad Theodor Wählin 1908.

⁴⁴ Ewert Wrangel: Lunds domkyrkas äldsta ornamentik, i Aarb. f. nord. Oldk. o. Hist., Kbhvn 1910.

ögon, fattande om pelaren för att störta pelarsalen öfver sig och filisteerna. Detaljerna passa i allmänhet öfverraskande väl in på denna tydning. Vid en senare undersökning, som docent Rydbeck och jag gjort, har konstaterats, att "barnet" har fin kvinnlig sko (i motsats mot alla de manliga figurerna i kryptans utsmyckning) och hårsmycke, alltså med all sannolikhet är en kvinna. Hennes grepp med ena handen i mannens hår, hvilket för öfrigt var det första som kom mig att luta åt här framlagda hypotes, torde ej hafva någon motsvarighet så träffande som historien om Delila och Simsons hår. Denna mansfigur har ock jämförelsevis kort hår och sannolikt intet skägg (hakan är afslagen), under det att figuren på norra pelaren har markant långt hår och skägg; håret är t. o. m. på bägge ställena fördeladt i tydliga lockar eller flätor, fast 6 i st. för de i vår bibelöfversättning omtalade 7 (hur löd den gamla Vulgatas framställning af Simsonlegenden?)... Den norra gestaltens visserligen i senare tid illa skadade ansikte ger närmast och under jämförelse med ansiktena på kapitålet strax ofvan intrycket af att framställa en blind man. Kraftlösheten hos den bundne framträder i hans hukade ställning, liksom kraften i den norra gestaltens tag om pelaren. Eget är ock, att bland de manliga figurer, som kröna hörnen af kapitålet ofvanför, äfven förekommer en kvinna; männen äro fullt klädda, men kvinnan är alldeles naken, hvilket möjligen kan föra tanken på en sköka (Delila var sköka)."

Författaren anför slutligen vissa svårigheter vid tolkningen: Delilas dräkt liknar den manliga dräkten, sax eller rakkniv saknas, hårlockarna äro sex, ej sju osv. "Kinkigast, åtminstone vid första

påseendet, torde vara frågan, huru konstnären velat afbildla en man, som i legenden rifver omkull pelarna, nere i sin pelarkyrka."

I känslan av sin teoris eventuella svagheter reserverar sig Holmquist till sist genom följande uttalande: "Måhända kan genom konst- eller religionshistoriska studier någon annan ännu enklare förklaring ges, förutsatt att bilden verkligen föreställer Simson. Bevisad torde ännu icke hypotesen vara, om ock i hög grad sannolik."

Simson- och Delilahypotesen var emellertid härmed knäsat och kommande arbeten av dess anhängare strävade endast efter att överbrygga de tolkningssvårigheter, som trots allt förelågo. Simsongestalten hyste man över huvud taget inga tvivel om, det var endast Delila, som visade sig motspänstig.

Professor Pfeiffer från Königsberg lät för sin del på den baltiska arkeologkongressen i Stockholm 1912 meddela, att han var övertygad om, att Finn-figuren borde tolkas såsom Simson.

Innan jag övergår till en kritik av Simson- och Delilateorien, skola vi lyssna till vad dess anhängare, främst Otto Rydbeck, ha att anföra i frågan. År 1915 utger han ett arbete, där problemet ingående ventileras.⁴⁵ I motsats till Weibull hävdar han här främst, att figurerna äro samtida. Finn-kolonnen har längre skåft, saknar abakus och har ett rikt sirat kapital. Den södra figurkolonnen har däremot alldeles samma utseende och proportioner som de övriga oornade kolonnerna i kryptan. Beträffande dräkterna anmärkes, att "barnet" har sirliga, uringade skor, knutna med remmar över vristen. I motsats till Holmquist talar lik-

väl Rydbeck ej om kvinnoskor. Men i överensstämmelse med Holmquist påpekar författaren: "Det förefaller, som om 'barnets' hår å hjässan varit försedt med något slags hårprydnad." På sid. 188 säger så författaren: "Om man sammanfattar alla dessa iakttagelser, så kommer man till det resultatet . . . att bilderna häröra från samma tid och att de utförts af samme mästare."⁴⁶

Rörande tidigare hypoteser anser Rydbeck, att Weibulls åsikt om figurerna som byggmästaren jämte hustru och barn — en åsikt, som han själv förut i princip synes ha omfattat — "är väl anspråksfull för ett sådant antagande" och ställer sig i så fall mera sympatisk till v. Sydows teori om figurerna såsom ställföreträdande byggnadsoffer.

Om Axel Nilsson, som ansett alla figurerna vara klädda i manlig dräkt, skriver författaren: "Beträffande 'barnet' tyckes han likväl ställa sig något tveksam." Till detta kan anföras Axel Nilssons ord: "Hvad 'barnet' beträffar, bär äfven det mansdräkt, hvilket dock ej hindrar, att det kan framställa en ganska ung gosse." För att inpassa samtliga figurerna i Simson- och Delilateorien fortsätter Rydbeck emellertid: "Hvad 'barnet' åter angår, så torde detta däremot vara en kvinna."

Sitt fulla erkännande skänker Rydbeck naturligen Hjalmar Holmquist och dennes framställning av Simson- och Delilateorien.⁴⁷

⁴⁶ Denna åsikt hade redan tidigare hävdats av Rydbeck. Jfr *Fataburen* 1907 sid. 74. Till denna åsikt hade även anslutit sig C. W. von Sydow i *Fataburen* 1907 sid. 74 samt Axel Nilsson i *Fataburen* 1908 sid. 42.

⁴⁷ Rydbeck försvarade denna Holmquists uppfattning i några tidningsartiklar i *Sydsvenska Dagbladet* 17/7 1911 och i *Dagens Nyheter* 18/7 1911.

⁴⁵ Otto Rydbeck: *Bidrag etc.* Lund 1915.

Rydbeck övergår därefter till att behandla "Simsonlegendens tillämpning på bilderna. Komparativa undersökningar" å sid. 196—225 samt "Simsonmotivets innebörd och dess förekomst under medeltiden", sid. 225—232. Ur dessa avsnitt må en del synpunkter anföras.

Det gäller nu att i varje detalj söka tillämpa Simsonsagan på figurerna. Som bevis anföres bl. a. att Delila ("barnet") griper i Simsons (den sittande figurens) hår, att den hukande figuren (Simson) är fängslad samt att hans hållande i repet åsyftar hans ansträngningar att spränga sina fjättrar. Ett verkligt crux för författaren utgör Simsons och Delilas inbördes läge, som blir föremål för en nödtvungen tolkning, i det att den sittande figuren enligt Axel Nilssons bevisföring måste antagas vara en man och sålunda identisk med Simson, varför också följdentligt *Delila måste placeras i Simsons sköte* och ej tvärtom! Konsthistorien känner icke någon framställning med Delila i Simsons sköte, vilket f. ö. är ikonografiskt oriktigt och strider mot Vulgatans text: "at illa dormire eum fecit super genua sua."

Man har hela tiden en känsla av, att Axel Nilssons dräktstudie tvingar författaren till ansträngda tolkningsförsök. Med bestämdhet hävdas, att "barnet", dvs. Delila, bär säregna skor samt någon hårprydnad, exempelvis ett diadem el. dyl., och i samband härmed kritiseras Nilssons uppfattning, att även "barnet" är en manlig figur: "Det är således ej möjligt att med stöd af endast en dräkt-detalj, som till på köpet är omtvistlig, bevisa, att 'barnet' är en man. Tvärtom tala alla öfriga skäl för att vi här ha att göra med en kvinna och att denna kvinna är Delila."

Vad angår den stående figuren så ser Rydbeck i densamma nu Simson, som vill störta kolonnen. Man bör i detta sammanhang ej glömma, att författaren tidigare ansett bilderna föreställa en byggmästare med hustru och barn! Nu däremot synes det ej längre spela någon roll. Att lockarna äro sex i stället för de i skriften omtalade sju "har intet att betyda". Även för själva kullstörtningsmotivet lämnar Rydbeck ett fyndigt, men föga övertygande försvar: "Då man såg Simsonfiguren stående vid sin kolonn, tänkte man säkerligen ej, huruvida det kunde se ut, som om han ville störta den kristna kyrkan, utan man såg honom i den situation, i hvilken han tänktes hafva befunnit sig, då han tillintetgjorde filisteernas (hedningarnas) makt; han var den hjälte, som förde tanken på den kommande Frälsaren. Man har således ej velat direkt illustrera den handling, hvarigenom Simson tog hämnd på sina fiender, då han störtade byggnaden, utan man har helt enkelt afbildat honom, sådan han var att se i den tidens bilderbiblar, i sin traditionella ställning vid kolonnen som en symbol för kampen mot det onda och en förelöpare till Kristus. Simson vid kolonnen har sålunda i viss mån samma raison d'être, som Kristus på korset, hvilken symboliserar återlösningen och icke judarnas mordgärning." Och författaren fortsätter: "Af den härmed lämnade redogörelsen för kryptbilderna i Lunds domkyrka framgår med all sannolikhet, att de föreställa 1) Simsons fängslande och 2) störtande af filistéertemplet i Gaza."

För att stödja sin tes genomgår sedan Rydbeck Simsonmotivet med exempel, hämtade från medeltida ikonografi, där Simson som bekant enligt den vedertagna

"Concordantia novi et veteris Testamenti" (det nya och det gamla förbundets samklang) utgör en gammaltestamentlig parallell till Kristus. Han påpekar att "Simsons motiven i svenska medeltida kyrkomålningar ofta förekomma i koret, jämsides med scener, som skildra Kristi död och uppståndelse".

Av vikt synes en fransk Simsonsägen vara: "Paul Sébillot omtalar flera byggnadssägner från Frankrike, hvilka äro besläktade med Finnlegenden och äfven sådana, enligt hvilka kyrkor byggts af och helgats åt Simson. Särskilt nämnes om en utaf dessa, katedralen i Dol, att Simson icke kunde avsluta dess norra torn. Då man sedermera sökte fullborda detsamma, lyckades detta aldrig, enär osynliga händer bräckte loss stenarna, så snart man sökte fastmura dem."⁴⁸ Vidare omnämnes en Simsonframställning i Lunds domkyrkas tvärskepp från romansk tid. Brunius skriver nämligen på tal om högkorets södra kapell: "På södra sidan om kapellets bågöppning föreställdes en man med ett språkband, hvarå stod med urgamla bokstäfver: SAMSON."⁴⁹

Slutligen, säger Rydbeck, "bör det tilläggas, att två så framstående fackmän som konsthistorikern Camille Enlart, chef för 'Musée de sculpture comparée' i Paris, och den erkände specialisten på det ikonografiska området Emile Mâle ... vid särskild förfrågan och efter noggrant studium av fotografier från Lund — Enlart har dessutom varit i tillfälle att iakttaga bilderna på ort och ställe — samt efter jämförelse med liknande framställ-

ningar i Frankrike, förklarat sig övertygade om, att figurgrupperna föreställa: 1) 'Samson prisonnier', 2) 'Samson ébranlant la colonne'."

I sitt stora arbete om domkyrkan 1923 upprepar Rydbeck sina tidigare åsikter.⁵⁰ För figurkolonnerna redogöres där enligt den av författaren antagna Simsonteorien å sid. 70—81. Han skriver bl. a.: "Om man sammanfattar alla dessa iakttagelser ... så kommer man ... till det bestämda resultatet, att de detaljer och särmärken beträffande klädedräkt och anletsdrag, som ännu kunna urskiljas dels å kolonnfigurerna och dels å kapitälbilderna, visa, att alla bilderna tillhöra samma tid, slutet av 1100-talets första fjärdedel, och att de utförts av samme mästare." Om Simsonmotivet heter det: "Från den kristne konstnärens synpunkt kunde det också vara riktigare att framställa Simson, det godas representant, upprätt och skökan Delila liggande, och man kan f. ö. fränsett berättelsens bokstavliga ordalydelse, likaväl tänka sig Delila i Simsons armar som omvänt." Vi ha förut påpekat, hur pressat ett sådant resonemang förefaller och hur föga det överensstämmer med medeltida ikonografiska principer. Det heter vidare: "Den omständigheten, att Simsons bälte knutits runt kolonnen, är lätt att förklara: den syftar på hans fängslande. Svårare är att tillfredsställande tyda, varför naziren med båda händerna håller ett rep, som löper runt kolonnskafvet. Detta skulle möjligen kunna syfta på domarbokens 15:e och 16:e kapitel, vari det omtalas, att Simson upprepade gånger blivit fängslad, fastän han varje gång

⁴⁸ Paul Sébillot: *Le folklore de France*, 1904—1907, I, sid. 339, IV sid. 22 ff, 57, 113, 125 ff.

⁴⁹ C. G. Brunius: *Skånes konsthistoria för medeltiden*, Lund 1850, sid. 608.

⁵⁰ Otto Rydbeck: *Lunds domkyrkas byggnadshistoria*, Lund 1923, kap. V. Kryptan och dess bilder, sid. 59—81.

slitit sina bojor. Repet skulle således kunna antyda, hurusom 'bojorna lossnade från hans händer'. — Huru härmed än förhåller sig, säkert är att repet i första rummet haft ett rent plastiskt syfte, när det giver de med kolonnen illa hopkomponerade figurerna ett bättre jämviktsläge." Om den stående figuren utsäges: "Simsons ställning vid kolonnen åskådliggör tydligt hans försök att störta byggnaden."

Även Monica Rydbeck anslöt sig 1936 i sin gradualavhandling till Simson- och Delilateorien.⁵¹ Hon skriver bl. a.: "Skulle man våga peka på några skulpturer i kryptan, som arkitekten själv (Donatus) kunde ha huggit, fölle väl valet närmast på följande... samt möjligen de båda väldiga figurerna Simson och Delila, som famna sina kolonner vid kryptingångarna i väster." På grund av ögonens utformning hänförs figurkolonnerna till författarens s. k. stil II och skulle sålunda vara samtida. Om Gråmanstorpfunten yttrar författaren: "Såsom ovan framhållits, finnas i provinsen inga påvisbara, direkta minnen av Donatus', domkyrkans förste arkitekts, och hans medhjälparens arbete. Ett undantag utgör i viss mån dopfunten i Gråmanstorp kyrka med dess tafatta försök till efterbildning av Delilakolonnen i domkyrkans krypta."

I sitt senaste arbete rörande domkyrkan skriver Otto Rydbeck 1946:⁵² "I själva verket torde emellertid den södra kolonngruppen föreställa Simson med Delila i sitt sköte, medan denna berövar

honom håret, så att han kunnat fångas vid kolonnen. Den norra jättelika bilden åter visar, huru nasiren, sedan hår och skägg vuxit ut, famnar en kolonn i templet i Gaza och störtar detta över sig och alla filistéerna, här säkerligen representerade av de fyra kapitalfigurerna." Och i den turistbroschyr, tryckt i Lund 1947, som utdelas vid ingången till Lunds domkyrka, läses: "Från södra sidoskeppet leder en trappa ned till kryptan. Mitt för dörren står en kolonn, på vars skaft ut-huggits en fjättrad mänsklig gestalt. Denna håller i sina armar en liten kvinnofigur, som med handen griper i mannens hår. Fordom tolkades dessa bilder som jätten Finn, sagans kyrkobyggmästares, hustru och barn. Nu anses de föreställa Simson med Delila i sin famn. Vid motsvarande kolonn i norr reser sig en jättelik manlig figur, som förr benämndes jätten Finn, men som nu anses föreställa Simson, då denna störtar templet i Gaza över sig och alla filistéerna."⁵³

Med stor lärdom och i polemik mot en av dåvarande docenten G. Tilander i Sydsvenska Dagbladet publicerad artikel om Simson i den medeltida litteraturen⁵⁴ offentliggjorde fil. lic. Bror Albert Mattisson 1933 i samma tidning en uppsats, betitlad "Simson i litteraturen och Lunds domkyrkas kryptbilder".⁵⁵

Uppsatsens största värde ligger i den ingående behandlingen av den äldre medeltidens typologiska bibeltolkningar av Simsonmotivet. Författaren anför en

⁵¹ Monica Rydbeck: Skånes stenmästare före 1200, Lund 1936, sid. 123, 125 och 159—160.

⁵² Otto Rydbeck: Lunds domkyrka, byggnadens och dess inventariers historia enligt de nyaste forskningsresultaten, i Lunds domkyrkas historia 1145—1945, Lund 1946, I, sid. 45—46.

⁵³ Nordisk Familjeboks 2:a upplaga framför redan 1912 Simson- och Delilateorien i art. Lunds domkyrka, signerad Ewert Wrangel, sp. 1416—1417.

⁵⁴ Sydsvenska Dagbladet 13/2 1933.

⁵⁵ Även utgiven som särtryck 1933. Se även samme: Ljus över jätten Finn genom fynd i Lunds äldsta bok, Sydsvenska Dagbladet 1932.

serie teologiska auktoriteter, som behandlat och utlagt detta ämne i allegorisk syftning, bl. a. Hieronymus i brev till Nepotianus, Ambrosius i sin Apologia David altera, i en predikan De Samsonē av Augustinus, hos Gregorius den store, hos Isidorus av Sevilla i hans Allegoriae quaedam scripturae sacrae, hos Rabanus Maurus och hos Walahfrid Strabo i dennes Glossa ordinaria, hos abbot Robert av Deutz, hos Hugo av S:t Victor i hans Exegetica samt hos abboten i Admont Godefridus m. fl. Allā dessas subtila utläggningar kommo mot medeltidens slut att förenklas och fastslås i den ikonografiska kanon, som utgöres av Biblia pauperum, varom mera i det följande.

Mattisson ansluter sig helt till Simson-teorien, vars orubblighet han intensivt hävdar. Ehuru jag ej kan ansluta mig till hans uppfattning härvidlag, skall här redogöras för några av hans viktigare uttalanden.

Han skriver bl. a.: "Simsonskulpturernas monumentala storlek visar, att den bibliska Simsongestalten haft en särskilt stor betydelse för domkyrkans präster i Lund. Av Simsonfigurernas placering i kyrkan framgår deras datering." Och vidare: "Doc. Tilanders mening, att skulpturerna ej åsyftat prästernas celibat, utan haft en allmän moralisk syftning, fordrar bevis för att kryptan varit från början avsedd för allmänheten. Så har ej varit fallet... kryptan har från början varit avsedd endast för kaniksamfundets egna gudstjänster."

Mattisson påpekar vidare, att han i ett föredrag i Etnologiska föreningen i Lund i december 1929 uppställt den hypotesen, att den södra figurskulpturen utgör en illustration till orden i kap. 3: 16 i Am-

brosius' Apologia: "Samson validus et fortis leonem suffocavit, sed amorem suum suffocare non potuit. Vincula solvit hostium, sed suarum non solvit nexus cupiditatum." Om den norra kolonnfiguren säger författaren: "Är det då säkert att jätten Finn skall föreställa Simson? Ja, det framgår av en jämförelse med Simson-portalen i kyrkan i S:t Gertrud i Nivelles i Belgien, från senare delen av 1100-talet."

Och han fortsätter: "Varför ha... i Lund just dessa båda bilder ur Simsons liv framställts?... Lösningen finna vi i Ebréerbrevet samt i en skrift av den helige Augustinus... De Samsonē. Denna predikan handlar just om Simsons symboliska betydelse... De båda kryptfigurerna i Lunds domkyrka äro först och främst *Kristussymboler*. Den södra symboliserar Kristi mänskliga natur, den norra är en sinnebild av Kristus såsom Gud. Dessa skulpturer illustrera på ett utmärkt sätt läran om Kristi båda naturer... Ännu en symbolisk betydelse skulle kunna inläggas i de båda stenfigurerna. Den södra kan föreställa början av Kristi lidande, den norra slutet på hans lidande: hans död. Två stationer av Kristi passion, således. Troligen ha passionspredikningar hållits i kryptan vid pelarfigurerna. Men den viktigaste av dessa olika varianter är säkerligen den, att bilderna föreställa *Kristi båda naturer*. Härigenom symbolisera de en av de viktigaste dogmer, varpå den kristna kyrkan vilar. Figurerna äro för att åskådliggöra detta placerade vid ett par pelare i kryptan, varpå ju den övre kyrkans kor och tvärskepp vila. Häri ligger en skolastisk spetsfundighet av grandios verkan."

En intressant detalj är Mattissons påpekande, att det i en Simsonpredikan av

Bild 4. Sida ur *Annales Colbazenses*.

abbot Godefridus (död 1165) talas om, att Kristus på korset önskar hämnas djävulen, emedan han förlorat sina båda ögons ljus: "Godefridus' ord om Kristi förlust av sina båda ögon ha, missuppfattade, kommit att ingå i Finnsäggen. Godefridus' predikan hölls på palmsöndagen. Element ur en passionspredikan ingå således i Finnsäggen."

Även i kolonnernas placering vill Mattisson inläsa en mening, säkert med all rätt, ehuru jag ej kan biträda hans speciella tolkning just här. Han skriver: "De båda bildkolonnernas placering i relation

till portalerna innebär även mystik. Den med kryptans byggnadstid samtidige Honorius Augustodunensis skriver i sitt berömda verk 'Gemma animae'... att en kyrkoportal symboliserar Kristus, som i sin rättfärdighet håller de otrogna fjärran men för de troende visar vägen till trons helgedom. Därför placerades kryptans båda Kristussymboler i närheten av ingångarna."

I slutet av sin viktiga och tänkvärda uppsats — ett av de mest tyngande diskussionsinlägg som sett dagen i denna fråga — hävdar Mattisson den mening, att "kryptfigurerna i Lunds domkyrka torde... ha haft sina förebilder i den stora klosterkyrkan i Cluny, som var färdig 1130."

Simson-teorien och de s. k. Annales Colbazenses

Ett visst stöd anser man sig beträffande Simson- och Delilateorien äga i de s. k. *Annales Colbazenses*. Jag är därför nödgad, att för ett ögonblick dröja vid dessa och den roll, de spelat i diskussionen.⁵⁶

Colbaz-annalerna infördes i relation till Finnproblemet av Ewert Wrangel 1920.⁵⁷ Det är en pennteckning med bl. a. motiv med Kristi korsfästelse, som väckt uppmärksamhet. (Bild 4.) Korsfästelsescenen intar sidans mitt, däröver synas de himmelska härskarorna. Jag överlämnar ordet till Wrangel: "Nederst följer en scen, som

⁵⁶ *Annales Colbazenses*, medeltida handskrift från omkr. 1130-talet, förvarad i Berlins stora (f. d. kungliga) bibliotek, under signum Theol. fol. 149. Handskriften finnes beskriven i Die Handschriftenverzeichnisse der kgl. Bibliothek zu Berlin 13:2:3 (n. 860) sid. 1007 ff. — Handskriften är med största sannolikhet utförd i Lund, vilket Lauritz Weibull visat i (dansk) Historisk Tidskrift R. 8, Bd 2, 1910.

⁵⁷ Ewert Wrangel: Ännu en Finn-Simson från det gamla Lund, i Tidskrift för Konstvetenskap 1920, sid. 61—66.

är rätt utsuddad och hittills icke torde ha tilldragit sig någon uppmärksamhet. Vid en hastig blick tror man sig däri se en framställning af Kristi gissling. Men mannen vid pelaren har ingen gloria, och i den tidens grafiska och reliefkonst, liksom i senare tidens, visar gisslingsscenen alltid två män med höjda gissel, huggande löst på den vid pelaren bundne Kristus. Denne man vid pelaren tyckes icke vrida sig under hårda slag, utan skaka pelaren i en kraftansträngning, hvarom både armarnas och benens ställning vittnar. Scenen är tydligen Simson och filisteerna.⁵⁸ De senare stå skriande och hotande i grupper på ömse sidor. Kompositionen är symmetriskt uppbyggd liksom den förra. Simson är ju en af Kristi förnämsta motsvarigheter eller 'typer' i Gamla Testamentet. Han frälsar sitt folk genom lidande. Han har fastbundits vid pelaren, som Kristus naglats vid korssets stam. Sammanställningen med den s. k. Finn i Lunds domkyrkas krypta ger sig omedelbart. I det hela överensstämma dessa figurer på ett överraskande sätt. Naturligt måste det ju vara, att skulptören icke lyckats åstadkomma den lifliga skakande rörelsen så väl som tecknaren; pelaren i kryptan är ju också i förhållande till figuren mycket tjockare än pelaren å teckningen. Benställningen å den förra kunde därför icke bli så uttrycksfull som å den senare. I armarnas hållning äro de åter mycket lika. Och anmärkningsvärt är det, att också tecknaren afsett hvalfbågar öfver sin Simson. Det synes mig vara uppenbart, att denna penn-teckning bekräftar den för några år sedan af Hj. Holmqvist och O. Rydbeck framställda teorien om att 'Finn' är en Simson. Den andra pelaren i kryptan med 'jättekvinnan Finn' är då sannolikt också en Simsonscen, hvilken tillkommit för symmetriens skull, med Delila, som afklippt Simsons hår och skägg och ännu hvilar i hans armar — här har skulptörens uppgift varit än svårare och äfven blifvit löst på ett än mera otympligt sätt. Dessa båda lundsensiska Simsonbilder äro äfven nästan samtida: Finnpelaren kan vara från 1130-talets början (att döma också af det skulpterade kapitälet), och penn-teckningen är sannolikt också från detta årtionde."

Wrangel vidhöll 1923 sin åsikt i denna fråga.⁵⁹ Han yttrar då om Colbaz-annalerna följande: "Efter annalerna följer en sida helt tecknad i tre partier. Överst ett ornament i entrelac, en bärd i bandflätning som går ned på kanterna samt i mitten och där bildar ett slags kartusch (som en in-

skriftstavla). På sidorna därom sex änglar, ordnade tre och tre, med glorioer och yviga vingar. Därunder korsfästelsescenen med krigsknektarna samt Maria och Johannes. Nederst en scen, som skulle kunna tolkas som Simson vid pelaren begabbad av filisteerna — i varje fall liknar gestalten den bekanta figuren vid kryptpelaren i domkyrkan och är samtida med denna... Konstnärligt sett stå de också högt (bilderna i Annales), och deras mästare ha hört till samtidens mera framstående. Såsom pelarbildens visar, har han också stått i rapport med domkyrkans byggnadsavdelning; måhända har han till och med gjort ritningen till (den norra) Finnpelaren." Wrangel hänvisar även till en evangeliarhandskrift i Uppsala⁶⁰ och påpekar att däruti befintliga canontavlor med evangelistsymboler visa ovanliga bandknutar, som likna kryptpelarnas: "...en märklig ordning med ett draperi mellan två bandknutar... Enastående torde bandknutarna vara — de äro också säkerligen i målningen efterbildande de å kryptans båda s. k. Finnpelare förekommande." Avslutningsvis skriver Wrangel: "Till den senare Simsonbilden (= Finnkolonnen) ha vi... måhända en parallell i en samtida lundsensisk handskrift (= Annales Colbazenses), åtminstone en formalt liknande pelarframställning, och detta styrker också i viss mån bildernas lundsensiska originalitet. Den andra Simsonpelaren... har en rygg sida, med en bandknut; liknande knutar och band förekomma också å den förra pelarens kapitel i alla fyra hörnen; och vi ha sett dem gå igen i en annan, något yngre Lundahandskrift. De båda väldiga relieferna ha tydligen och med skäl räknats till de största märkvärdigheterna i Lunds domkyrka."

Trots att Wrangel genom sin åsikt stöder Simson-teorien, ställde sig Rydbeck kritiskt mot hans tolkning av bilden i annalerna. Rydbeck skriver 1923: "Nyligen har E. Wrangel publicerat en uppsats... Ifrågavarande tydning torde emellertid, såsom de å bildsidan befintliga textraderna giva vid handen, knappast vara den rätta. Den nedre bildscenen återger sannolikt judarna, som begabba och förhåna den korsfäste frälsaren. En av dem klamrar sig fast vid korsstammens fot (korsset går ned genom båda bildframställningarna) och instämmer i de övrigas rop: 'Alios saluos fecit, se ipsum saluum facere non potest. Si Israel rex est, descendat nunc de cruce et credimus ei.'"⁶¹

Även Beckett anmäler, ehuru i annan form, en mot Wrangel stridande uppfattning: "Derimod er Fortolkningen af Korsfästelsesbilledet aabenbart

⁵⁸ Förf. påpekar i en not, att professor Arthur Haseloff i Berlin vid en undersökning av originalet utan kännedom om Finn-kolonnen i Lund kommit till samma uppfattning.

⁵⁹ Ewert Wrangel: Lunds domkyrkas konsthistoria, Lund 1923, sid. 91—103.

⁶⁰ Cod. Ups. 83. — Daterad till vid och efter 1100-talets mitt, och attribuerad till Lund.

⁶¹ Otto Rydbeck: Lunds domkyrkas byggnadshistoria, Lund 1923 sid. 80, not. 1.

urigtig, hvad ogsaa Rydbeck paapeger... Korset er altsaa ikke Lidelsens, men Triumfens Kors, og Kristus ikke lidende, men Triumfator... De 2x3 Jøder haaner Kristus, mens en syvende klynger sig til Korsets Fod... Naar Korset er Triumfens Kors, ligger den Antagelse nær, at Kunstneren i den Skikkelse, der klynger sig til det, har villet give en troende Jøde, i Lighed med den troende hedenske Høvedsman. Er dette rigtigt, viser Skikkelsen en samtidig Analogi til 'Fin'-Figuren i Domkirkens Krypt, saaledes som jeg opfatter Figuren...⁶² Också Weibull instämmer: "I den grandioست tänkta korsfästelsebilden är korsets stam förlängd nedåt i en kolonn. På ömse sidor om den ser man fariséerna och folket, hånande och begabbande. Men kring kolonnen klamrar sig en man fast" etc.⁶³

Det torde vara lämpligt att ett ögonblick närmare skärskåda teckningen i Annales Colbazenses. Två uppfattningar stå här emot varandra. Enligt den ena skall man i den nedre framställningen se en man, som skakar en pelare, alltså en parallell till Simson i kryptan. Till yttermera visso framhålls, att tecknaren även tänkt sig valvbågar utgående från pelaren, något som emellertid är mig omöjligt att se på de reproduktioner, som stå till buds.

Enligt den andra uppfattningen visar teckningen, hurusom korsets stam utdragits nedtill och huru en troende man klamrar sig intill denna, allt under det att andra judar hån och begabba honom. Ingen av dessa båda tolkningar torde dock vara riktig!

Egentligen förefaller en annan tolkning, som Wrangel också lätt vidrör, i första hand mest trolig, nämligen att uppfatta motivet som en gisslingsscen, sammanhörande med den övre korsfästelse-scenen och sålunda bildande två moment ur passionshistorien. Wrangel hänvisar härvid också till en annan, något senare handskrift, som i detta fall är av värde som jämförelsematerial.⁶⁴ Det gäller det s. k. Gmunden-evangeliariet, en handskrift, som ursprungligen varit Henrik Lejonets evangeliebok och som numera tillhör hertigen av Cumberland, Gmunden. Denna handskrift beställdes av hertig Henrik för domkyrkan i Braunschweig och utfördes av munken Herimannus från Petrusklostret i Helmwardshusen omkr. 1175.

⁶² Francis Beckett: De tre kunsthistoriske Jubilæumsværker fra Lund, i Tidskrift för konstvetenskap, 1923—1924, sid. 76.

⁶³ Lauritz Weibull: Skånes kyrka, i Lunds domkyrkas historia 1145—1945, Lund 1946, I, sid. 211—212.

⁶⁴ Ewert Wrangel: Lunds domkyrkas konsthistoria, Lund 1923, sid. 122—127 samt fig. 99.

Detta kloster stod bl. a. i brödraskap med Laurentiusklostret i Lund alltsedan 1140-talet. Wrangel påpekar, att också denna handskrift på en och samma sida uppvisar dels en korsfästelse-scen (här nedtill) och dels en gisslingsscen (här upptill). Målningen har i hörnen cirklar med bröstbilder av fyra gestalter ur Gamla Testamentet, nämligen "David. Rex.", "Hieremia S. P.", "Abel. Ivstvs" samt "Melchisedech". En horisontellt över sidan gående list, som särskiljer de båda huvudscenerna, bär följande inskrift: "IN. CRUCE. CONFIXVS. ADSE. TRAHIT. OMNIA. XPC." Den övre scenen är en omtvistlig gisslingsscen, som beträffande Kristusgestalten och kolonnen vid ett hastigt ögonkast uppvisar en ganska slående likhet med Finn-kolonnen. Olika-heterna äro emellertid även stora. Först och främst är Kristus tydligt bunden vid kolonnen både till händer och fötter och vidare är dräktens utformning helt olika. Han bär även gloria.

Jämföra vi denna scen med den nedre bilden i Colbaz-annalerna, så är det uppenbart, att vi här ej kunna ha att göra med en gisslingsscen. Figuren befinner sig i stark rörelse, mannen är icke bunden vid kolonnen och han saknar gloria. Teorien om en troende, som omfattar korsets fot, kan jag ej heller biträda. Det är uppenbart, att det icke är korsets stam, som förlängts nedåt, utan att vi ha att göra med en man vid en kolonn med tydligt skönjbart kapital! Det förefaller då, att Wrangels tes om Simson-figuren, som skakar pelaren, skulle ha mest fog för sig.

Jag tror emellertid, att en annan lösning är tänkbar och riktigare. Liksom i Gmunden-handskriften avdelas bildsidan i Colbaz-annalerna av horisontellt gående textrader. Mellan den översta scenen med änglarna och korsfästelsen under står följande, närmast efter Joh. 19:26—27 hämtade, något friserade text: "Celso triumphi uertice matri loquebatur suc: En filius, mater, tuus; apostole, en mater tua." [Från triumfens höjd (eg. triumfens höga hjässa) sade han till sin moder: Moder, se din son; apostel (eg. sändebud), se din moder!] Mellan korsfästelse-scenen och den nedre bilden med figuren vid kolonnen står följande ur Vulgatan hämtade citat från Matt. 27:42: "Alios salvos fec. se ipm salvm facr n pot. Si isrl rex e .descendat nc de cce e cdim ei." (Alios salvos fecit, se ipsum salvm facere non potest: si Israel rex est descendat nunc de cruce et credimus ei). Sammanställer man detta med den strax föregående vers 40 i samma kapitel, där det heter: "Vah, qui destruis templum Dei et in triduo illud reaedificas: salva temetipsum: si filius Dei es, descende de cruce", så erhålla vi en text, som helt ansluter sig till och tydliggör illustrationerna: "(Men de, som

gingo förbi, hädade honom, skakade på huvudet och sade:) Ha (eller: Tvi dig), du som *nedbryter Guds tempel* och på tre dagar uppbygger det igen, hjälp dig själv! Är du Guds son, så stig ned från korset! (Sammalunda begabbade honom ock överstepräster med de skriftlärd och de äldste och sade:) Andra har han hjälpt; sig själv kan han icke hjälpa. Är han Israels konung, så nedstige han nu från korset, och vi skola tro honom."

Erkännas måste, att det ej är lätt att intränga i medeltidens illustrativa framställningssätt. En omställning av hela tankegången hos den moderna människan, när hon nalkas en bildscen, är stundom nödvändig. Alltför ofta äro vi inställda på, att i motiven se återgivandet av direkta *händelseförlopp*, hämtade ur historia, legend eller utbildad symbolik. Man kan emellertid i detta som i många andra fall ej undgå att erinra sig en tysk forskares ord: "Gedanken und Formen gehören nicht notwendig zusammen, sondern sind nach einer gewissen Ähnlichkeit oder auf Grund äusserer Umstände mit mehr oder weniger Willkürlichkeit zusammengebracht worden."⁶⁵

Däremot måste jag bestämt avböja, att i Colbaz-annalernas framställning se något direkt samband med kryptans stående kolonnfigur. Samtliga spekulationer i detta avseende sakna enligt mitt förmenande all grund.

Kritik av Simson-teorien

Mot Simson- och Delila-teorien rikta- des redan för 25 år sedan en del starka invändningar. Sålunda skriver redan Wrangel 1923 i sitt samtidigt med Rydbeck publicerade stora arbete om domkyrkan:⁶⁶ "Den symbolik figurerna i vår krypta antagligen innebära... Simson med Delila i famnen, sedan hår och skägg avklippts, samt... Simson med utvuxet hår och skägg skakande filisteernas tempel — är under denna tid icke ovanligt, dvs. detta gäller egentligen den sist nämnda framställningen (jänte

Simson med lejonet...). — Simson var ju en av Gamla testamentets mest populära Kristusförebilder (typer). Men på just detta sätt framställda har man icke lyckats återfinna de nämnda Simsonsce- nerna annorstädes i konsten."

Den avgjort starkaste kritiken mot Rydbecks framställning levererar emel- lertid Francis Beckett samma år i sin re- cension av de till domkyrkans 800-års- jubileum utkomna praktverken:⁶⁷ "Om de tre store Relieffigurer i Krypten skriver Rydbeck, efter at have afvist en Dröftelse af alle de tidligere fremsatte Hypoteser som fuldstændig overflødig, at de 'efter allt att döma avbilda scener ur Simsonlegenden'. Jeg indrømmer vil- lig, at jeg har nydt Rydbecks skarpsin- dige Udvikling i 'Bidrag', men alligevel maa jeg dog, i Anledning af det lille Ord 'allt', blot nævne, at Billederne *ikke paa eet eneste Punkt* svarer til Fortællingen i Dommernes Bog. Samson var faldet i Søvn over Dalilas Knæ og lænede sit Hoved til hendes Bryst. Hun kaldte paa en Haarskærer (tonsor) og afregede (rasit) syv af hans Hovedlokker (crines). Først efterat han var blindet og ført til Gaza blev han lagt i Lænker. Første Gang Dalila bandt ham, var det med syv grønne Vidier, som han sønder- rev, anden Gang med Reb, som han rev af sine Arme. Og da han omstyrtede Templet i Gaza, sønderbrød han de to midterste Søjler (ambas columnas). Med Rette gør Rydbeck opmærksom paa, hvor

⁶⁷ Francis Beckett: De tre kunsthistoriske Ju- bilæumsværker fra Lund, i Tidsskrift for konst- vetenskap 1923—1924, sid. 77. — Jfr tidligere re- censioner av L. Weibull av O. Rydbecks: Bidrag etc. 1915, i Hist. tidsskrift för Skåneland, bd 6, sid. 424—430, Lund 1915—16, samt F. Beckett: Ny Forskninger over Lunds Domkirkes Bygning, i Nordisk tidsskrift 1915, sid. 522—527, Sthlm 1915.

⁶⁵ Gietmann: Allgemeine Ästhetik, Freib. i. Br. 1899, sid. 253.

⁶⁶ Ewert Wrangel: Lunds domkyrkas konsthis- toria, Lund 1923, sid. 158.

vanskelig det maatte være plastisk omkring Søjleskafte at fremstille Scenen mellem Samson og Dalila. Men naar Billederne ikke paa noget Punkt svarer til den Tekst, de antages at illustrere, vil der dog altid være Grund til at tvivle om, at hans Forklaring af Billederne er den rigtige."

Beckett framför därpå sin i det föregående behandlade uppfattning av figurernas betydelse: "Efter min Opfattelse giver de to leoninske Vers fra 1140 over Norddøren paa Gjellerup Kirke i Jylland Programmet for den ældre nordiske Midelalders kirkelige Skulpturer.

Ingrediens aulam culpae abicit reus istam, Et quod iuste petit, donando deus pius audit. Udenfor Kirken hersker Synnen, inde i den Guds Barmhjertighed. Derfor antyder Kryptfigurerne efter min Opfattelse det samme som Gråmanstorp-Fontens Figurer, nemlig: Haabet om Guds Barmhjertighed henholdsvis inde i Kirken og ved Døbefonten."⁶⁸

En av de viktigaste stödjepunkterna för anhängarna av Simson- och Delila-teorien är naturligtvis den av ingen förnekade omständigheten, att Simson under medeltiden allmänt uppfattades såsom en parallell till Kristus. Ett stöd härför kunde tolkarna av den heliga skrift t. o. m. finna i Nya Testamentet, där i Hebreerbrevets 11 kapitel talas om

⁶⁸ I våra dagar har Ingvar Andersson i sin: Skånes historia till Saxo och Skånelagen, Stockholm 1947, sid. 336—339, behandlat Finn-legenden och återgivit Simson-teorien, dock som det synes ej helt övertygad om den senares bärkraft. — Utan att ingå på någon diskussion om motivets tolkning omtalar Harald Widéen i Västergötlands medeltid i dess kulturminnen, i Västergötland, Sthlm 1947, sid. 23 och 27 och fig. 7 sid. 7 en med Finn-framställningen i Lund likartad relief på ett kolonnskärf till södra långhusportalen till Härja kyrka i Tidaholmstrakten.

trons kraft, bevisad av trosvittnen från det s. k. gamla förbundets tid. Bland de gestalter, som här uppräknas, befinner sig även Simson enligt vers 32: "Tiden bleve mig ju för kort, ifall jag skulle förtälja om Gideon, Barak, Simson och Jefta, om David och Samuel och profeterna."

Vidare är förekomsten av Simson-framställningar såväl i Skandinavien som på kontinenten ganska vanlig. Utöver Rydbeckes talrika exempel må här anföras några ställen, där motivet otvivelaktigt också har direkta parallella betydelser. Katedralen i Chartres har vid högra ingångshallen till nordfasaden t. ex. följande motiv ur Simsonlegenden: Simsons föräldrar frambär ett offer — Simson sönderriver lejonet — Simson finner honungen i aset — Simson bortbär Gazas portar.

En altaruppsats i Klosterneuburg från 1181 innehåller bl. a. följande parallellställen:

Simsons födelse bebådas — Kristi födelse bebådas,

Simsons födelse — Kristi födelse,

Simsons omskärelse — Kristi omskärelse.

Även i kryptan till S:t Gereon i Köln förekommer motiv ur Simsoncykeln.⁶⁹ I Havixbeck, Westfalen, finns en mäktig stenkolonn från 1500-talet, som hålles av en Simsongestalt, vilken klamrar sig runt kolonnen med ett lejon vid fötterna. Även framställningar av Delila med

⁶⁹ Se bl. a. Karl Künstle: Ikonographie der christlichen Kunst, I, Freiburg im Breisgau 1928, sid. 66, 78, 84, 297—299.

Simson i sitt sköte finnas från såväl äldre som yngre medeltid.⁷⁰

Några direkta parallellframställningar till de lundensiska har emellertid trots flitigt sökande hittills ej påträffats. Det är särskilt den sittande figuren, som efterspanats. Naturligtvis kan en hel del *likartade* skulpturframställningar utpekas, men något som helst direkt samband med den lundensiska figuren och dess motiviska innebörd har ej kunnat beläggas.⁷¹

Ett studium av de senmedeltida Simsonframställningarna i Sverige, som främst förekomma i kyrkornas kalkmålrier, ger vid handen, att dessa nästan helt och hållet följa det ikonografiska system, som uppställts i *Biblia pauperum*.⁷² Enligt ett system, som torde ha utbildats efter ett likstämmt betraktelsesätt un-

der den äldre medeltiden, ser schemat ut på följande sätt:

Simsons födelse bebådas — Kristi födelse bebådas,

Simsons födelse — Kristi födelse,

Simson bländas, Delila avklipper hans hår — Kristi törnekröning,

Simson söndersliter lejonet — Kristus nedstiger i dödsriket,

Simson bär bort Gazas portar — Kristi uppståndelse,

Simson störtar kolonnerna — Den yttersta domen.

Genomgår man den tillgängliga litteraturen i ämnet, visar det sig, att i svenska kyrkor Simsons strid med lejonet är den vanligaste framställningen, som förekommer ungefär dubbelt så ofta som den näst vanligaste, nämligen bortbärandet av Gazas portar. Mera sällan uppträder Delila med saxen, klippande gudsmannens hår. Dessa tre motiv äro emellertid helt övervägande.⁷³

Däremot har, såvitt jag kunnat finna, *aldrig*, varken i Sverige eller i utlandet, någon framställning kunnat påvisas, där *Simson har Delila i sitt sköte*. En dylik utbildning av motivet strider först och främst fullständigt mot bibelns text, som i detta sammanhang är nog så tydlig. Alla Rydbeckes försök att tolka den sit-

⁷⁰ Otto Sylwan: Kyrkomålningar i Uppland från medeltidens slut, i *Antiqvarisk tidskrift för Sverige*, XIV: 1, Sthlm 1899, sid. 1—203.

71 Otto Rydbeck: Medeltida kalkmålningar i Skånes kyrkor, Lund 1904. — Simsonmotivet förefaller att i Skåne — i motsats till i Uppsverige — förekomma ytterligt sällan.

72 Henrik Cornell och Sigurd Wallin: Sengotiskt monumentalmåleri i Sverige. I. Härkeberga kyrkas målningar. Upps. 1917, fig. 6b och 7a.

73 Sigurd Wallin: Målaren Peter, Albertus Pic-tors lärare, i Utställning av äldre kyrklig konst i Uppsala: Studier i Upplands kyrkliga konst, Upps. 1918, sid. 84—133.

Henrik Cornell och Sigurd Wallin: Uppsvenska målarskolor på 1400-talet, Sthlm 1933.

⁷⁰ Se bl. a. Heinrich Bergner: *Handbuch der kirchlichen Kunstaltertümer in Deutschland*, Leipzig 1905, sid. 340 och fig. 296, sid. 454, 473. — Om ikonografiska Simsonparalleller se även Joseph Braun: *Der christliche Altar*, II, München 1924, sid. 446—448. — De viktigaste av Rydbeck uppgivna framställningarna av Simsonmotivet på kontinenten äro: Simson klipptes av Delila, på en dampsbricka i Bargello, Florens, 1100-talet; Relief med Simsons fängslande i S:t Restituta i Neapel, omkr. 1250; Kapitäl med Simson och lejonet, daterat 1113 i kyrkan Anzy-le-Duc, Saône et Loire, Burgund; Kapitäl med Simsonmotiv i katedralen i Autun; Kapitäl med Simsonmotiv i kyrkan S:t Laumer i Blois 1140; Portal med Simsonmotiv i kyrkan S:t Gertrud i Nivelles, Belgien, 1100-talets senare del. — Även B. A. Mattisson anför i a. a. en del Simsonframställningar.

⁷¹ Rydbeck hänvisar bl. a. till kapitälfigurer i klostret Sagra San Michele i närheten av Turin omkr. 1120, till sittande kapitälfigurer i katedralen S:t Pierre i Genève, i San Zeno Maggiore i Verona, i kampanilen till dômen i Spalato, vidare till en fönsterkolonn i Visby domkyrka samt till Gråmanstorpfunten. Likartade bärande figurer finner Rydbeck i Sant'Ambrogio i Milano samt i San Michele Maggiore i Pavia.

⁷² Henrik Cornell: *Biblia pauperum*, Sthlm 1925.

tande kolonnfiguren i Lund i överensstämmelse med Simsonlegenden, förefalla mig icke övertygande. Den sittande figuren är *fri, icke fängslad eller bunden*. Den mindre figuren kan icke tillfredsställande bevisas vara en kvinna.

Att den stående figuren nödvändigtvis måste anses vara i färd med att *störta kolonnen* kan ej heller övertygande bevisas, snarare tyder allt på motsatsen.

Saken torde väl närmast ha tillgått så, att liksom Finn på sin tid behövde en kvinnlig partner, gumman Finn, för att man tillfredsställande skulle kunna förklara den då som en kvinnogestalt uppfattade sittande figuren vid den södra kolonnen, så har i analogi härmed Simson fått sin Delila, eller — rättare — man har à tout prix ansett sig nödsakad att tolka de tvenne framställningarna på detta sätt! Alla mer eller mindre söka utläggningar om den minsta figurens förmodade kvinnliga utrustning med särskilda skodon, hårprydnad o. dyl. accessoires, äro icke beviskraftiga.

Det torde av det föregående ha framgått att jag — i likhet med en del andra — *icke* anser, att Simson- och Delilateorien förmår hålla stånd mot en kritisk analys. Det viktigaste härvidlag är emellertid ännu icke nämnt.

Simsonlegendens framställning i den form den antages ha erhållit i Lunds domkyrkas krypta är nämligen *icke på*

något sätt motiviskt berättigad! Vi kunna icke antaga, att man vid 1100-talets början utan vidare och utan någon speciell mening placerat två så framträdande bildhuggeriarbeten på en så central plats i den påbörjade helgedomens krypta. Om alltså Simsonfiguren möjligen skulle kunna tänkas ställd här såsom en parallell till den triumferande Kristus (som ikonografiskt motiv motsvarande Yttersta domen), vad är då Delilagruppens innebörd? Den kan enligt alla vedertagna ikonografiska begrepp i så fall endast innebära Simson i hans förnedringstillstånd, dvs. en motsvarighet till Kristi lidande (som ikonografiskt motiv motsvarande Törnekröningen).

Jag vågar påstå, att varken gruppen själv, ej heller dess placering med en dylik tolkning rimmar väl med den tidiga medeltidens kompositionsschema för kyrklig ikonografisk framställningskonst! Och framför allt icke på denna plats. Ty vad skulle väl tvenne dylika från passionshistorien och den eskatologiska motivkretsen hämtade spekulativa scener ha för berättigande i kryptan? Något sådant anser jag skulle helt strida mot den allmänna regel, som Künstle framställt sålunda: "Um den symbolischen Gehalt der Bildwerke richtig zu erfassen, müssen wir in die geistige Atmosphäre, in der sie entstanden sind, vorzudringen suchen!"

III. *Fakin och Boas*

"Hvar och en sin egen Finntolkare" skrev redan Theodor Wählin 1907 med en lätt travestering på Falstaff Fakirs odödliga "Enhvar sin egen professor". När jag nu går att framlägga ytterligare

ett förslag till uttydning av kolonnfigurernas betydelse, sker det givetvis i starkt medvetande om, att detta endast är ett *försök* bland många andra, ett förslag, som har sina brister och som — i likhet

med alla de föregående — framför allt ej kan annat än med utgående från vissa sannolikhetsgrunder bevisas. Det vare mig fjärran att tro på någon patentartad och slutgiltig lösning. Vestigia terrent!

Som ledmotiv för mitt förslag vill jag än en gång nyttja ett uttalande av ikonografen Karl Künstle: "Es muss als unumstössliches Axiom gelten, dass jeder Künstler die Motive seiner symbolischen Sprache aus dem Vorstellungsinhalt seiner Zeit genommen hat."

Som det allra viktigaste framstår därför först och främst att motiviskt förankra figurkolonnerna till den plats, för vilken de voro avsedda och varest de befinna sig.

Lunds domkyrkas krypta är ett baptisterium, en *dopkyrka*. Högaltaret där invigdes av ärkebiskop Ascer den 30 juni 1123. Dagen var helgad åt den helige Paulus, hedningarnas och missionens apostel. Högaltaret helgades åt Johannes döparen jämte alla patriarker och profeter.⁷⁴ Såväl Wrangel, Weibull som Rydbeck betona kryptans karaktär av dopkyrka.⁷⁵ Johannes döparen var murarnas, stenhuggarnas och även de s. k. "frimurarnas" skyddspatron.

Man måste utan vidare antaga, att kryptbyggnadens arkitektoniska planlägg-

⁷⁴ Se härom bl. a. Lauritz Weibull: *Necrologium Lundense* — Lunds domkyrkas nekrologium, Lund 1923 och nekrologiets text sid. 80.

⁷⁵ Ewert Wrangel: *Lunds domkyrkas konsthistoria*, Lund 1923, sid. 14—15. — Samme: *Konstverk i Lunds domkyrka*, Lund 1923, sid. 4. — Lauritz Weibull: *Studier i Lunds domkyrkas historia*, i *Historisk tidskrift för Skåneland*, III, Lund 1906, sid. 19. — Otto Rydbeck: *Lunds domkyrka, byggnadens och dess inventariers historia enligt de nyaste forskningsresultaten*, i *Lunds domkyrkas historia 1145—1945*, Lund 1946, I, sid. 46.

Angående de äldsta kryptornas karaktär av plats för martyrgrovar, se sid. 126, not 86.

ning och skulpturala utsmyckning ej tillkommit på måfå, utan baserar sig på medveten komposition. Programmet för ett så betydelsefullt och heligt byggnadsverk överlämnas icke åt slumpen eller till utformning efter lekmäns eget skön. Ingen visste om dylika ting bättre besked än kyrkans män. Vi måste förutsätta, att kleresiet gjorde utkast till ett sådant program.

Hur har man därvid resonerat? Låt oss se till! Man var i färd med att uppföra ett Guds tempel, en domkyrka, säte för en ärkebiskop. Man begynner med en krypta, här med karaktär av dopkyrka. *Kryptan är det första*, templets begynnelse.

Enligt medeltida tänkesätt var urbilden för alla tempel det äldsta, heligaste och mäktigaste av alla: *Jerusalems tempel*. Konung Salomo var den förste och störste tempelbyggaren, såsom sådan oöverträffad. I bibeln kunde man läsa en beskrivning på, hur hans tempel var inrättat, en skildring som var ägnad att tjäna såsom ideell förebild för alla senare kyrkobyggningar. I 1:a Konungabokens 7 kapitel v. 13—22 läste man följande:

"Och konung Salomo sände och lät hämta Hiram från Tyrus. Denne var son till en änka av Naftali stam, och hans fader var en tyrisk man, en kopparsmed; han hade konstskicklighet och förstånd och kunskap i fullt mått till att utföra alla slags arbeten av koppar. Han kom nu till konung Salomo och utförde alla hans arbeten. Han förfärdigade *de båda pelarna* av koppar. Aderton alnar hög var den ena pelaren, och en tolv alnar lång tråd mätte omfånget av den andra pelaren. Han gjorde ock två pelarhuvuden, gjutna av koppar, till att sätta ovanpå pelarna; vart pelarhuvud var fem alnar högt. Nätliska utsirningar, som bildade ett nätverk, hängprydnader i form av kedjor, funnos på pelarhuvudena, som sutto ovanpå pelarna, sju på vart pelarhuvud. Och han gjorde pelarna så, att två rader gingo runt omkring över det ena av de nätverk, som

tjänade till att betäcka pelarhuvudena, vilka höjde sig över granatäpplena; och likadant gjorde han på det andra pelarhuvudet. Och pelarhuvudena som sutto ovanpå pelarna inne i förhuset voro utformade till liljor, och mätte fyra alnar. På båda pelarna funnos pelarhuvuden, också ovan till invid den bukformiga delen inemot nätverket. Och granatäpplena voro två hundra, i rader runt omkring, över det andra pelarhuvudet. *Pelarna ställde han upp vid förhuset till tempel-salen. At den pelare han ställde upp på högra sidan gav han namnet Jakin, och at den han ställde upp på vänstra sidan gav han namnet Boas.* Överst voro pelarna utformade till liljor. Så blev då arbetet med pelarna fullbordat.⁷⁶

I det anförda bibelcitatet har man enligt min mening att söka ursprunget till den spekulativa symbolism, som under medeltiden var gängse i detta avseende och varav bl. a. figurkolonnerna i vår krypta är ett resultat!

Det är här ej platsen att ingå på upphovet till forntidens på många ställen belagda pelarkult och de religiösa eller symboliska föreställningar, som ha varit förknippade härmed. Resande av heliga stenar, aseror, pelare osv., förekom talrikt icke minst i Främre Orienten. Jag inskränker mig till att såsom exempel peka på den kretensiska pelarkulten samt den egyptiska ded-kulten.⁷⁷ Den senare utövades vid en fest, som kallades "Upp-

resandet av *ded*-pelaren". Denna fest utgjorde, enligt Briem, "avslutningen på den stora Ptah-Sokaris-Osirisfesten i månaden choiak" och därvid "begav sig farao med sitt följe till den plats, där Osiris' med tre kapitåler försedda heliga pelare låg utsträckt på marken såsom en symbol av den döde Osiris, och reste den upp medelst ett rep".

Att vissa symboliska föreställningar även varit förknippade med Salomos båda ingångspelare, som voro av den betydelse att de t. o. m. erhöilo egna namn, förefaller ytterst sannolikt.

Vi ha nu att lägga märke till följande. Det är sällsamt, att man ej tidigare särskilt fäst sig vid de båda kryptkolonnernas *placering* i kryptan. De äro där ensamma i sitt slag, de enda av samtliga kolonner, som försetts med figurskulptur av monumentalformat. De äro — och detta förefaller mig vara en detalj av stor vikt — placerade enligt ett genomtänkt arkitektoniskt schema såsom *pendanger* i kryptans västra parti, en i norr och en i söder. Från domkyrkans sidoskepp föra *tvenne nedgångar ned till kryptan*, en i norr och en i söder. Figurkolonnerna stå i kryptan omedelbart *anslutna till var sin entré*. Figurskulpturerna vända sig mot den inträdande och synas sålunda vara avsedda att först observeras från ingångarna. Kort sagt, de stå här som sentida avläggare till Jakin och Boas i Jerusalems tempel!

Finnas då några motsvarigheter till en dylik uppfattning under medeltiden? Härpå kan utan vidare svaras jakande. Vi behöva ej gå långt från Lund, endast två mil.

I Heliga Korssets kyrka i Dalby från 1060-talet finnes i en nisch en mångomskriften kolonn, som synes sakna varje

⁷⁶ Jfr 2 Kon. 25:13—17. — 2 Krön. 3:17. — Jer. 52:17—23. — Hes. 40:49. — Om Jakin och Boas såsom beteckning på de tvenne malmkolonnerna (väl ursprungligen textilhållare) i högkyrkan i Lund, se Brunius: Skånes konsthistoria, sid. 574—576 samt Wrangel: Konstverk i Lunds domkyrka, sid. 40 — Jfr även Johnny Roosval: Sockenkyrka och Salomos tempel, Visby 1943.

⁷⁷ Se härom bl. a. Arthur J. Evans: The Mycenaen Tree and Pillar Cult and its mediterranean relations, London 1901, särskilt sid. 45—48; Josef Strzygowski: Spuren indogermanischen Glaubens in der Bildenden Kunst, Heidelberg 1936, sid. 88; Erman-Ranke: Ägypten, Berlin 1923, sid. 318 ff; Moret: Mystères Egyptiens, Paris 1922, sid. 12 ff; Éfraim Briem: Mysteries och mysterieförbund, Stockholm 1932, sid. 145 och 178.

praktisk, bärande betydelse.⁷⁸ Om denna skriver bl. a. kyrkans konsthistoriske biograf, Sten Anjou: "Man frågar sig onekligen, i vilken avsikt nischen och kolonnen hava anordnats på detta sätt, som saknar varje praktisk motivering. . . Om kolonnen anbragts för att påminna om den kolonn, vid vilken Jesus gisslades eller om den, mot vilken jungfru Maria skall hava lutat sig under födslosmärterna, så hade den väl knappast blivit placerad så långt ned i kyrkan och utan förklarande attribut eller inskriptioner. En annan möjlighet till förklaring av frågan erhålles, om man ihågkommer, att kolonnen sedan urgamla tider varit symbol för kraft och styrka. Som sådan har den avbildats otaliga gånger från överstycket till 'lejonporten' i Mykene till renässansens och barockens allegoriska figurer." Författaren gör härvid en jämförelse med det s. k. "Botkappellets" västra vägg i stifts kyrkan i Gernrode⁷⁹ och fortsätter: "Jag kan icke tänka mig annat, än att det är bönen betvingande kraft, som åskådliggöres och kanske också enligt primitiv tro magiskt påverkas av nischkolonnerna i 'botkappellets' vägg. I analogi härtill föreställer jag mig, att nischkolonnen i Dalby utförts i avsikt att symboliskt åskådliggöra och samtidigt magiskt påverka kyrkobyggnadens styrka och stabilitet samt kraften av de kulthandlingar, som utfördes inom

⁷⁸ Sten Anjou: Heliga Korssets kyrka i Dalby samt de äldsta kyrkorna i Lund, Roskilde och Odense. Undersökningar till 1000-talets arkitekturhistoria, Göteborg 1930, sid. 41—44. — Se även samme: Heligkorskyrkan i Dalby, i Svenska Fornminnesplatser, Vägledning utgivna genom Kungl. Vitt. Hist. och Antikvitets Akademien N:o 16, Sthlm 1931, sid. 9 och fig. 4 och 5.

⁷⁹ Theodor Kutschmann: Romanische Baukunst und Ornamentik in Deutschland, Ser. I, Berlin, New York u. å.

den." Enligt min mening är Anjou här i varje fall inne på rätt väg.

Av en lycklig tillfällighet påträffades emellertid några år senare ett kapital på den skånska landsbygden, vilket av allt att döma tillhört en motsvarande kolonn i Dalby kyrka. Fyndet behandlades i en uppsats av Monica Rydbeck 1933 i en mot Anjous tolkning kritisk riktning.⁸⁰ Monica Rydbeck anför här bland annat: "Anjous teori om dess (kapitälkolonnens) egenskap av kultföremål och magisk symbol förlorar emellertid sitt värde, då befintligheten av ännu ett exemplar av kapitälet blivit konstaterad." Enligt min uppfattning är förhållandet snarare det motsatta! Förf. fortsätter: "Det är således ingalunda uteslutet, att detta kapital tillhört en kolonn, som haft sin plats i en motsvarande nisch i den nu förstörda arkaden mot norra sidoskeppet", samt: "Troligt är i varje fall, att nischkolonnen haft samband med kyrkans ursprungligen planlagda, men under arbetets gång sannolikt något förändrade västparti." Sina åsikter i frågan uppger Monica Rydbeck i ett senare arbete 1936.⁸¹ Anjou har framhållit Dalbykolonnens symboliska natur. Monica Rydbeck har antagit förekomsten av ett par.

Dessa här anförda reflexioner passa mycket bra in för vårt vidkommande. Även Dalby skulle således kunna tänkas ha haft två i kyrkans ingångsparti i väster uppställda kolonner av särskild innebörd, Jakin och Boas.

Redan Brunius kände emellertid på sin tid till ytterligare ett slående exempel,

⁸⁰ Monica Rydbeck: Ett nyfunnet 1000-talskapital och nischkolonnen i Dalby heligkorskyrka, i Meddelanden från Lunds Universitets Historiska Museum, Lund 1933, sid. 1—11.

⁸¹ Monica Rydbeck: Skånes stenmästare före 1200, Lund 1936, sid. 76—77.

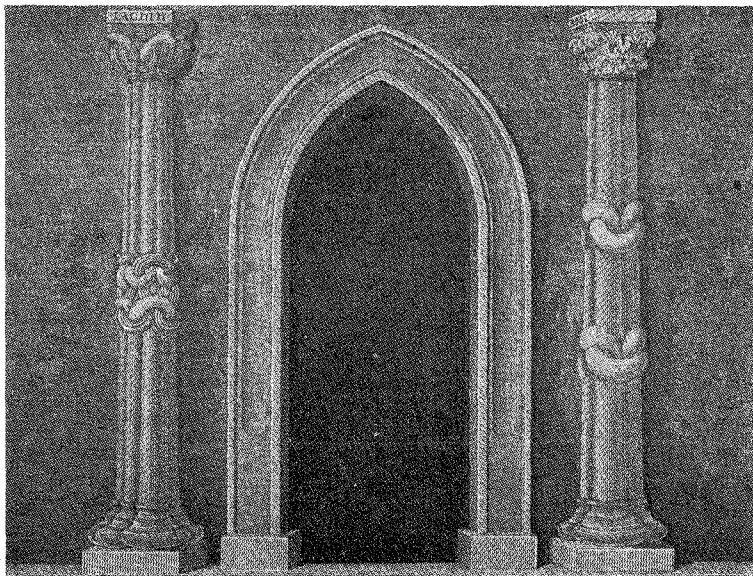

Bild. 5. Jakin- och Boaskolonnerna från Würzburgs domkyrka.

ehuru han omtalar det i samband med de två malkolonnerna i Lunds domkyrka.⁸² Han skriver härom: "Konung Salomo lät utanför templets förhus uppsätta två höga kopparstoder, af hvilka han kallade den högra Jachin, den venstra Boas. Det första af dessa namn betecknar: 'Han skall upprätthålla', det andra: 'J honom är styrkan.' Härmed antydes således, att Herren upprätthåller sitt hus såsom en väldig borg. Dessa stoder, som betecknade skaparens frambringande och underhållande allmakt, blefvo tidigt upptagne såsom heliga föremål i den kyrkliga byggnadskonsten och betydelsefulla symboler i medeltidens djupsinniga frimureri. Sedan detta till sitt inre väsende helt och hållet förlorat sig, och sedan den moderna byggnadskonsten mer än bildstormeri och härjning förstört medel-

⁸² C. G. Brunius: Skånes konsthistoria för medeltiden, Lund 1850, sid. 574—576. Jfr även samme: Nordens äldsta metropolitankyrka etc., Lund 1836, sid. 13—14, 33 och 150.

tidens betydelserika konststycken, ha dylika bildstoder blifvit högst sällsynta; ickedestomindre finnas vid domen i Würzburg två mycket ovanliga kolonner, af hvilka den ene har påskriften JACHIM, den andre BOOZ, en namnförändring, som tillkommit genom ett skiljaktigt uttal. Dessa kolonnens egna former och symboliska dimensioner skulle äfven utan påteckningar gifva den sanne konstdomaren ett klart begrepp om deras heliga syftning. Man har icke utan goda skäl förmodat, att berörda kolonner ursprungligen stått vid hufvudingången till Neumünster i Würzburg, hvilken biskop Henrik I kort efter elfte seklets början uppförde. Denne biskop var en djupsinnig byggmästare och nämnda kyrka var helgad Johannes Döparen, frimurarnas skyddspatron. Dessa kolonner skulle således erinra bröderna derom, att de borde liksom den allvise skapat och upprätthåller världen, uppföra och vidmakthålla Herrans hus." (Bild 5.)

Om dessa båda kolonner, som ofta finnas avbildade, skriver Dehio och Bezold 1892: "Eine Spielerei bedenklicherer Art sind die Knotensäulen... Einmal (im Dom von Würzburg) finden wir die Inschrift 'Jachin und Booz' und damit eine Anspielung auf den salomonischen Tempel; ob wir darin den Ursprung der seltsamen Form erkennen sollen, ist doch zweifelhaft; wahrscheinlich ist sie nur der realistisch-barocke Ausdruck für enges Verbundensein."⁸³

I samband med ett arbete om Köpenhamns murar- och stenhuggarskrå har vidare C. Nyrop 1907 en hel del att säga om dessa kolonner. Utan att närmare vilja pressa hans uttalanden rörande senare tiders frimureri, vill jag likväl ej underlåta att citera en del av hans synnerligen intressanta observationer och uttalanden.⁸⁴ Nyrop skriver om medeltidens kyrkobyggnader: "Til enhver af Datidens Kirker har der ved dens Opførelse været knyttet en Hytte, i hvilken 'der Werkmeister' og de ham underlagte Mestere og Svende havde haft deres Tilhold. I Würzburgs Domkirke menes Mindet om dens Bau-Hytte bevaret i en spidsbuet Dør, der skal have forbundet Hytten og Kirken, og som den dag idag fremhæves paa en særlig Maade ved to ejendommelige Piller, der ere stillede een paa hver Side af den. De staa frit opad Muren som

symbolske Vogtere, de bære Intet, men ere i høj Grad forskellige. Søjlen tilvenstre ser ud som et Knippe bestaaende af otte Søjler, der paa Midten holdes sammen af et dobbeltflettet Knudeværk og foroven samles af et lignende Knudeværk som Kapitæl. Søjlen till højre er et Bundt, bestaaende af kun fire Søjler, der ikke desmindre holdes sammen af endog to Knudebælter, medens den foroven bærer et korintisk Kapitæl... den venstre Søjles Abakus paa Kanten ud imod Kirken i store Bogstaver bærer Navnet Jachin og den højre Søjle paa den Side af dens Abakus, der vender henimod Døren, Navnet Boaz. Dette har sin store Betydning, ti hermed knyttes der et Baand mellem den würzburgske Kirkes Bau-Hytte og senere Tidens saa kaldte Frimureri, mellem det virkelige Haandværks Mænd og de i aandelig Forstand murende Mænd, der symbolsk føre baade Skjødskind og Vinkelmaal, Passer og Hammer."⁸⁵

Härtill knyter Nyrop följande reflexioner angående senare tiders frimurarsymbolik: "Saadanne to Støtter satte de da ogsaa i deres Forgaard, og det aandelige Murerarbejde, der øves i de indenfor Forgaarden værende Rum, som kun Indviede hava Adgang til, følte sig mystisk i Slægt med ethvert stort og helligt Arbejde, selv om det tilhørte den fjærneste Fortid. Frimureriet har sat mægtige Fantasibølger i Bevægelse... I saa Henseende er Skjødskindet og Vinkelmaalet, Passeren og Hammeren paalideligere Vejledere end de to Søjler, der dog ikke ere uden Betydning for Paavisningen af en Forbindelse mellem de virkelige Murere

⁸³ G. Dehio und G. von Bezold: Die kirchliche Baukunst des Abendlandes, Stuttgart 1892, I Kap. 16:2 Die Säule, sid. 664. — Jfr Georg Dehio: Handbuch der deutschen Kunstdenkmäler, Berlin 1914, sid. 440 angående Würzburg: "Dom, S. Kiliani. Die 2 Säulen 'Booz' und 'Jachim' vom ehemaligen Paradies." — Också Emile Mâle nämner kolonnerna i Würzburg i sin L'art religieux du XII:e siècle en France, Paris 1922, sid. 41, men sysslar ej med deras symbolik.

⁸⁴ C. Nyrop: Kjöbenhavns Murer og Stenhuggerlav, Kbhvn 1908, sid. 34—43.

⁸⁵ Sina uppgifter om Würzburg har Nyrop delvis citerat efter samma källa som Brunius, nämligen C. L. Stieglitz: Von altdeutscher Baukunst, Leipzig 1820, sid. 181—186.

og de aandeligt Murende. Som ovenfor nævnt fortæller jo Kirken i Würzburg, at Bau-Hytternes Stenhuggere, de frie Murere, der nedstammede fra Klosterne hellige Murere, ikke stod fremmede for Mindet om den tempelbyggende Hiram og hans to Søjler, og i saa Henseende tale ogsaa Frankrigs store Svendeforbund med ikke ringe Styrke. Hvad enten de kaldes 'les enfans de Salomon', 'les enfans de maître Jacques' eller 'les enfans du père Soubise', vise de alle symbolsk tilbage til Salomons Tempelbygning, til Hiram's Virksomhed og til hans Drab. (E. Martin Saint-Léon: *Le Compagnonnage*, Paris 1901.) Vende vi os særlig til England, er det af Interesse at se, at der i det attende Aarhundrede atter og atter udkommer en Haandbog i det engelske Frimureri, kaldet 'Jachin and Boaz or an authentic key to the door of free-masonry', paa hvis Titelblad de to Søjler ere afbildede. Men de staa her langt fra alene; de ere omgivne af en Række Gjenstande, der alle have deres symbolske Betydning lige fra Hiram's Telt og Hiram's Ligkiste til Forsynets Øje, vaagende over det Hele, ogsaa over de talrige fra det virkelige Mureri laante Redskaber; her er baade Skjødskind og Hammer, Murske, Vinkel og Passer... Der udkom ogsaa en fra Fransk oversat Bog 'Den opdagede og forraadte Frimurer-Orden' (Kbhvn 1745; *L'ordre des Francs-Maçons trahi et le secret des mopses revelé*, Amsterdam 1745; tidligere hade utkommit en edition i Paris), der paa sit Titelblad fører en barbarisk Gjen-givelse af den franske Bogs elegante Vignet, i hvis Midte ses et Skjødskind, hvori der er afbildet et Lod med en Vinkel og en Passer over, medens der ved hver Side af det er stillet en Søjle med

henholdsvis et J og et B ved. Det er Søjlerne Jachin og Boaz, der ogsaa omtales inde i Bogen."

Härmed kan sammanställas Brunius' yttrande: "Byggnadssällskaperne vördade Jachin och Boas såsom naturkrafternas representanter. Johannes Döparen var deras skyddshelgon, såsom gamla och nya förbundets mellanlänk och kristendomens förste martyr."⁸⁶

Kyrkoentréer från medeltiden med två markant uppställda ingångskolonner äro ej ovanliga på kontinenten.⁸⁷

Nu torde någon invända: allt detta kan ju vara gott och väl, men därmed äro kolonnernas figurskulpturer icke förklarade! Om de icke föreställa Simson och Delila, vad föreställa de då?

Även på denna fråga tror jag mig kunna ge ett svar. Lösningen ligger enligt min åsikt förborgad i de båda namn, vilka Salomo enligt skriften tillagt sina båda kolonner: Jakin och Boas. Att dessa namn betytt någonting stod för äldre tiders bibelforskare klart och man ansåg sig även veta vad namnen betydde. Att den moderna filologien ej anser sig kunna svara lika tvärsäkert har i detta sammanhang mindre att betyda.⁸⁸ Nutida

⁸⁶ C. G. Brunius: *Nordens äldsta metropolitankyrka etc.*, Lund 1836, sid. 13—14. — Måhända kan Johannes döparens egenskap av den förste martyren äga något samband med tanken på kryptan såsom gravkyrka över martyrer. Dess högaltare helgades ju åt honom 1123. Benämningen *cripta* på Lundadömens krypta förekommer i *Nekrologium lundense* på 1120-talet. Kryptans socken är nämnd 1325. Sancti Kraffts socken nämnes f. f. g. 1425. Ordet Krafft torde förmodligen vara en korsning av lat. *cripta* (något dolt) och platttyskans *graft* (grav, grift). Meddelat av antikvarien fil. dr Ragnar Blomqvist, Lund.

⁸⁷ Jfr bl. a. västfasaden med förhall till Maursmünster vid Zabern m. fl.

⁸⁸ Beträffande den språkliga utredningen tackar jag varmt för god hjälp docenten i semitiska språk vid Göteborgs Högskola Gunnar Olander.

språkforskning anser nämligen de båda namnens betydelse vara oviss.

Vad först ordet *ḥammūd* angår, så betyder det kolonn eller pelare, såväl upp bärande eller stödjande som fristående.⁸⁹ Ordet översattes i latinska bibelöversättningar med *columna* och i grekiska med *stylon*. Hos Albert Hauck tolkas namnet Jakin (grek. *katordosis*) som innebärande att "uppehålla, stödja, sätta rätt" eller "han vill uppehålla, upprätta etc.", medan Boas (grek. *iskys*) såsom "styrka" eller "i honom är styrkan, i mig är styrka etc." eller såsom "Standhalter und Trotzbieter".⁹⁰

Beträffande 2 Krön. 3:17 översätter där Septuaginta namnet Jakin med grek. *katordosis* = "iordningställande" och Boaz med grek. *iskys* = "styrka". David Qimchi (1160—1235) har ännu denna uppfattning av namnens betydelse och låter dem syfta på Jahves makt i Israel.

Jakin härledes allmänt från verbet *kīm* och anses betyda "den som uppställer, inrättar, anordnar, fastställer, fasthåller etc.", medan Boaz ibland tolkas som *Bōʿaz* = "i honom är styrka", vilket enligt modern filologi är föga sannolikt,⁹¹ eller anses det möjligen kunna sammanhänga med en stam i det arabiska båg-

⁸⁹ Se Benzinger: *Archäologie*, sid. 251 och 379 f. — Herodotus II. 44. — W. Robertson Smith: *Religion of Semites*, sid. 208 och 488 f.

⁹⁰ Albert Hauck: *Realencyklopädie für protestantische Theologie und Kirche*, Leipzig 1907, band 19, till art. *Tempel von Jerusalem*, sid. 493—494. — Jfr även J. Hastings m. fl.: *A dictionary of the Bible*, Edinb. Vol. I, sid. 308—309 till art. *Boaz*, samt Karl Marti: *Kurzer Hand-Commentar zum Alten Testament*, Leipzig 1901, I, sid. 44—47.

⁹¹ Gressmann, i *Göttingische gel. Anzeigen* 1908, sid. 747 ff., och *Zeitschrift d. Allt. Wissenschaft* 29, sid. 122.

haza = "röra sig snabbt" och därför betyda ungefär "livlighet" el. *dyl*.⁹²

Vi torde alltså kunna utgå ifrån, att medeltidens bibellärda ansett namnet Jakin betyda "den som uppställer, inrättar, anordnar, fastställer, fasthåller" eller något dylikt likartat begrepp samt namnet Boas "den som är stark, i honom är styrkan" eller något därmed överensstämmande begrepp.

Enligt min uppfattning återge de båda lundakolonnernas figurframställningar dessa abstrakta, symboliska begrepp, av konstnären överförda till plastisk form. Man har således icke att i figurerna söka konkreta motiv, hämtade ur den allmänna gammal- eller nytestamentliga ikonografien, ur sagan, legenden eller historien.

Vilken av kolonnerna är då Jakin och vilken Boas? Enligt skriftens text stod Jakin "på högra sidan" och Boas "på vänstra sidan". Vilket är då höger och vänster i vårt fall? Enligt bibelkommentatorernas utsägo skall höger motsvara södra sidan och vänster den norra.⁹³ Återstår alltså att konstatera, vad som är höger och vänster i Lunds domkyrkas krypta enligt medeltida uppfattning. Enligt Rydbeck måste vänster i kryptan ha motsvarat norr och höger söder.⁹⁴ *Vi ha alltså att söka Jakin vid södra ingången till kryptan och Boas vid den norra.*

Vända vi oss först till den norra (vänstra) kolonnen, Boas, som skulle betyda "den som är stark, i honom är styrkan" osv., så finna vi där kolonnen sirad med en reslig manlig figur, som med

⁹² Ed. König: *Geschichte des Reiches Gottes*, sid. 214 f., där även Jakin behandlas.

⁹³ Hauck a. a. samt Marti a. a.

⁹⁴ Otto Rydbeck: *Lunds domkyrkas byggnadshistoria*, Lund 1923, sid. 65—66. Jfr *Nekrologiets av Weibull utgivna text om altärvigningarna i kryptan*, sid. 51, 80, 83.

båda armarna omfattar kolonnen på ett stödjande eller bärande sätt och liksom synes vilja lämna kolonnen sin hjälp i dess styrkeansträngning att uppbära valvet.

Beträffande den södra (högra) kolonnen, Jakin, vars namn skulle betyda "den som uppställer, inrättar, anordnar, fastställer, fasthåller" osv., så är den försedd med en plastisk grupp av följande utseende. En manlig figur sitter på huk, skrevande med båda benen om kolonnen. Sitt bälte har han bundit kring kolonnen och håller sig fast vid kolonnen på detta sätt. Vidare har han slagit ett tjockt rep kring kolonnens midja och fattar och drar med ett kraftigt grepp i repet med båda händerna. Mellan den sittande mannen och kolonnen är placerad en annan mänsklig gestalt, ehuru i mindre skala. Denna figur är iförd liknande dräkt och sannolikt även den av manligt kön. Den mindre figuren ligger horisontellt över den sittande figures bröst och pressas av dennes kropp mot pelaren. Han skrevar med benen om den sittande figures vänsterarm och griper med sin högerarm ett kraftigt tag i den stora figures hår, samtidigt som han ävenledes håller sig fast med vänstra handen i den sittande figures högerarm. Båda de större figurerna vända med ett slags talande åtbörd huvudet bakåt åt höger mot den i kryptan nedträdandes håll.

Mot tolkningen av Boas-kolonnen torde inga större invändningar kunna göras. Jakin-kolonnen däremot erbjuder ett irriterande i den mindre figuren, som ju kan förefalla onödig och ej utan vidare låter inränga sig i vår tolkning. Emellertid torde den ej behöva uppväcka alltför mycket grubbel eller innebära några oöverkomliga svårigheter. Jag går näm-

ligen ut ifrån, att sedan programmet för kryptans utsmyckning s. a. s. i teorien blivit fastställt, så har man överlämnat åt konstnären-skulptören att utforma själva den konkreta översättningen av kolonnnamnens innebörd efter sin egen förmåga, efter de plastiska möjligheter, som själva materialet erbjöd och i överensstämmelse med den gestaltning, som för honom kunde erbjuda sig som osökt och naturlig.

Att Boas, "i honom är styrkan", får formen av en stark man, som fattar om kolonnen, måste anses vara en fullt tillfredsställande och osökt lösning.

Att gestalta Jakin, "den som uppställer, inrättar, anordnar, fastställer, fasthåller" osv., förefaller däremot att vara en betydligt knivigare uppgift. Enligt min mening har stenhuggaren här hämtat motivets utformning från sin egen yrkessfär och miljö, från byggmästarnas, murarnas och stenhuggarnas verksamhet. Han låter en yrkesbroder slita och dra i repet kring kolonnen för att "uppställa, inrätta, anordna, fastställa, fasthålla" densamma. Kanske är åtgärden med repet ett tekniskt yrkesmoment, välbekant för varje medlem av byggnadshyttan. Huruvida figuren avser att "uppressa" kolonnen eller "fasthålla" den eller baxa den på plats, kan vi låta vara osagt. Vad den mindre figuren beträffar, så är faktiskt även denna i färd med att "hålla sig fast" och hålles själv i sin tur fast mot kolonnen av den större. Närmast är jag beredd att betrakta den mindre figuren som ett improviserat inslag i den drastiska gruppen, ett "drölerie" av den art, som är ytterst vanligt i medeltida bildkonst. Om — som vi tro — kolonnfigurerna äro uttryck för abstrakta, symboliska begrepp, så följer därav att fram-

ställningarna som sådana ej få pressas för hårt i detaljerna.

Nå, men framställningen på Gråmans-
torpfunten? Ja, hur gärna jag än ville
antaga ett inre samband mellan figur-
gruppen i kryptan, dopkyrkan helgad åt
Johannes döparen, och funten, helgad åt
fullbordandet av dopets sakrament, så är
det mig svårt att här se annat än ett
klumpigt återgivande av kryptkolonnens
originalgrupp på foten till landsortskyr-
kans dopfunt. Naturligtvis är det ej nå-
got som hindrar, att man även här fast-

håller vid den innebörd namnet Jakin
ägde, men det förefaller mig ej alls nöd-
vändigt.

*

Jag har i denna uppsats framkastat ett
förslag till en ny lösning av kryptfigu-
rernas betydelse. Om denna tolkning kan
sannolikt åtskilligt mera sägas, både för
och emot. Förmår den icke att hävda sig
i framtiden, så är det likväl min förhopp-
ning att den skall komma att föra dis-
kussionen i detta ämne ytterligare ett steg
framåt.

Résumé

Jakin et Booz dans la crypte du dôme de Lund

Les deux colonnes ornées de sculptu-
res qui se trouvent dans la crypte du
dôme de Lund sont depuis des siècles
l'objet de beaucoup de spéculations scien-
tifiques. (Fig. 1, 2.) Des sculptures du
même genre ne semblent pas exister
ailleurs en Europe. L'interprétation po-
pulaire donnée aux figures représentées
et qui remonte tout au moins au XVIe
siècle, c'est à dire à l'époque de la Ré-
forme, n'a pas pu satisfaire les exigences
de la science.

Un grand nombre d'hypothèses au
sujet de la signification iconographique
de ces sculptures furent donc publiées au
cours du siècle dernier. Des savants scan-
dinaves ainsi que des savants allemands
ont présenté des solutions variées de ce
problème. C'est cependant un Français,
Camille Enlart, qui, en 1905, dans l'His-
toire de l'Art d'André Michel, pour la
première fois a proposé que ces deux

sculptures soient des scènes tirées de la
Bible et représentent des motifs de la lé-
gende de Samson. Ainsi, selon ce savant,
l'une des figures serait "un Samson, les
pieds crispés sur la base de la colonne,
qu'il étire de ses bras; l'autre",
"une femme accroupie qu'une corde lie
par la taille à la colonne; peut-être"
. "Dalila". On sait que pour exprimer
la concordance entre l'Ancien et le
Nouveau Testament dans l'iconographie
du Moyen Age, certains personnages de
la Bible, Samson par exemple, étaient
consacrés à faire penser au Christ de
l'Évangile.

La théorie d'Enlart intéressa vivement
les savants suédois qui l'acceptèrent dans
ses grandes lignes. En particulier Otto
Rydbeck, professeur à l'Université de
Lund, la développa et la confirma dans
une série d'études. Des critiques furent
soulevées contre la théorie samsonienne,

c'est cependant celle-ci qui s'imposa. Or, l'auteur de la présente étude ne peut pas y adhérer. Pour la réfuter et pour démontrer l'interprétation tout à fait nouvelle qu'il propose à sa place, il se base sur les données iconographiques et énonce sa nouvelle théorie de la manière suivante. Pour ceux qui devaient bâtir des églises au Moyen Age, le temple de Salomon décrit dans l'Écriture Sainte représentait le modèle idéal. "Au portique du temple", nous dit la Bible, Salomon dressa deux colonnes d'airain particulièrement belles, "il dressa la colonne de droite et la nomma Jachin; puis il dressa la colonne de gauche et la nomma Booz" (I Rois, VII: 21—22). Booz signifiait "en lui est la force" et Jachin "celui qui érige, élève, établit et maintient".

Vu cela, les deux colonnes dans la crypte du dôme de Lund répondraient aux deux colonnes de Salomon, situées comme elles le sont de part et d'autre de l'entrée de la crypte. Une preuve en serait leur placement déterminé selon un programme architectural bien défini, l'une à droite de l'entrée sud et l'autre à gauche de l'entrée nord. Après avoir résolu cette disposition des colonnes, disposition dont des parallèles existent par exemple dans

l'église de Dalby à 20 km. de Lund et dans le dôme de Würzburg en Allemagne (Fig. 5), le clergé responsable de la composition architecturale de la crypte, aurait chargé le sculpteur de décorer les colonnes en le laissant libre d'engendrer à sa guise des formes iconographiques en accord avec la signification des deux noms en question.

Sur la colonne de Jachin nous verrions donc un homme assis — et non pas une femme — qui s'efforce d'établir ou de soutenir ou de maintenir la colonne au moyen d'une corde par laquelle il la tient enlacée. Au-dessus de la figure assise une figure plus petite horizontale se tient des deux mains accrochée à la plus grande. Selon la thèse énoncée la petite figure serait une drôlerie dûe à l'imagination fabuleuse du sculpteur.

Sur la colonne de Booz nous verrions un homme debout qui de toutes ses forces essaie d'étreindre et de soutenir la colonne.

Les colonnes avec leur ornementation ne nous montreraient donc pas des motifs concrets tirés de la légende, de l'histoire ou de l'Écriture Sainte, mais des conceptions abstraites représentées sous une forme plastique.

STRÖDDA MEDDELANDEN OCH AKTSTYCKEN

Drottningholmsteaterns brand år 1762

Av *Arvid Bäckström*

På den nuvarande Drottningholmsteaterns plats låg tidigare en annan teaterbyggnad, om vars uppförande och ombyggnader forskningen ännu ej sagt sitt sista ord.

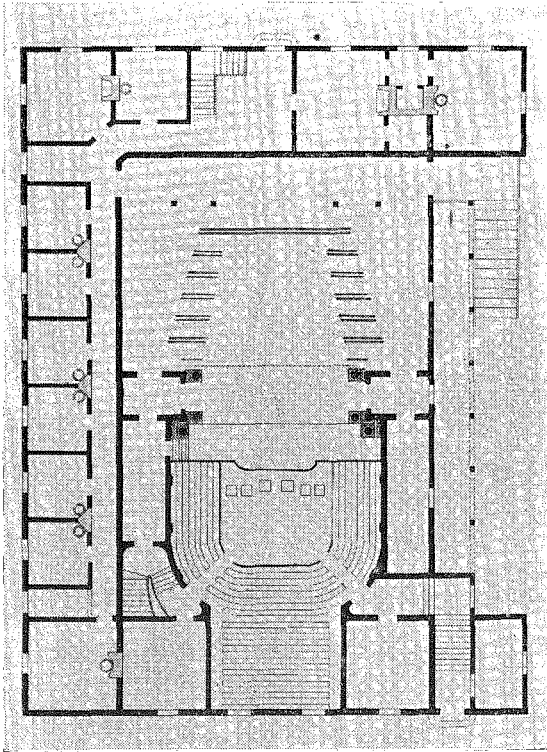
I aug. 1762 nedbrann efter ungefär 7 års tjänst denna första Drottningholmsteater. Angående själva dagen har lämnats olika och felaktiga uppgifter av så utomordentligt initierade herrar som Carl Gustaf Tessin och Agne Beijer: den förre förlägger eldsvådan till den 2 aug. (Tessin och Tessiniana, s. 374), den senare till den 29 aug. (Bilder från slottsteatern på Drottningholm, första sidan). Tessin vet att berätta om anledningen till elden, om aktrisen Baptistes varningsrop till publiken och om saknade och skadade personer.

Ett ögonvittne har emellertid med upplevelsens hela omedelbarhet i detalj skildrat den verkliga hemska olyckshändelsen. Den 32-årige fänriken vid Prins Fredrik Adolfs regemente, Knut Henrik Leijonhufvud, sände nämligen tisdagen den 31 aug. 1762 sin käre vän Gjörwell

ett långt brev, som bl. a. innehöll den skildring som här följer.¹

¹ I sina brev till Gjörwell (K. Bibl.) visar Knut Henrik Leijonhufvud typiska prov på den pietistiskt sentimentala stil, för vilken just adressaten var en sådan framstående representant. Ett exempel på den härmed sammanhängande känslofulla eller kanske snarare känslolösa esteticismen ger L., då han omtalar, att han åsåg teaterbranden såsom ett vackert skådespel, och nästan skrytsamt påpekar, att han med ett slags nöje gav sig tid att bese eldens framfart. — Om L:s senare inställning till Kellgrens kamp för det sunda förnuftet, se *M. Lamm*, *Upplysningstidens romantik II*, s. 94—95.

L. föddes 1730 på Eklunda gård i Västmanland. Föräldrarna voro överstelöjtnant Carl Leonard L. och grevinnan Elsa Barbro Oxenstierna af Cronborg. Han blev student i Åbo och fick i Finland sin första militära utbildning. Han blev 1754 fänrik vid Hamiltonska regementet och var 1763—66 löjtnant vid Prins Fredrik Adolfs regemente. 1766—69 tjänstgjorde han som kammarherre hos Sofia Albertina. 1770 gifte han sig med grevinnan Catharina Gustaviana Sperling — de fingo 6 söner och 4 döttrar. Efter giftermålet tycks han ha ägnat sin tid dels åt sina egendomar Lindö och Hendelö i Östergötland, dels åt det i Stockholm florerande ordenssvurmeriet (han var en av stiftarna av Coldinuordens svenska filial, från 1790 stormästare där, och steg inom frimureriet till Carl XIII:s-riddare). Han dog 1816 i Norrköping. — I följande brevtextrag är stavningen normaliserad.

Plan av den första teatern på Drottningholm, byggd omkring 1755 och nedbrunnen 1762. De sex stolarna på parketten markera de kungligas platser. — Efter foto i Drottningholms Teatermuseums arkiv. Original i Kungl. Byggnadsstyrelsen, Stockholm.

"Emellertid tillskriver jag dig dina förböner all den lycka jag haft och i synnerhet den stora Guds nåd, som frälste mig från en ögonskenlig livsfara i förliden torsdags, som var drottningens namnsdag.² Du bör ha därav hela beskrivningen.

På den dagen var en stor högtidlighet anställd på Drottningholm. Vårt regemente skulle denna dagen presenteras, officerarna nämligen för sin unga Chef Prins Friedrich. Alla skulle därför vara mangrant tillstädes. Jag gjorde då parti med kapten Eld och två andra kamrater, vi hyrde oss en vagn och kommo lyckligt fram. Solenniteterna gingo för sig och var och en av oss presenterad av prins Friedrich fick stiga fram och avlägga sin felicitation. Vi blevo liksom alla de andra kvarbjudna till middagen; allt gick stort och väl för sig. Alla voro glada. Efter måltiden gjorde jag parti med några andra att gå till China. Den härligheten besåg jag med mycket nöje. Den besyn-

² Torde vara minnesfel. Lovisadagen, den 25 augusti, inföll 1762 på en onsdag.

nerliga byggnaden, ortens läge, rummens möbler och den profusion av kinesiska byster, porsliner och stora vaser förtjänte uppmärksamhet. Jag undgick där även en fara lyckligt nog. En av markattorna rev sig lös och sprang på oss. Jag hade intet förargat henne, och slapp således hennes förföljelse, hon sårade fänrik Adlerhjelms och löjtnant Björnbergs händerna, så att de ännu ha hennes bomärken kvar. Jag fant då, att även de föraktligaste djuren bli farliga, då de oskyldigt angripas. Därifrån komma vi till drottningens anlagda verkstäder, som bestod av en bandfabrik med åtskilliga stolar, även väl smideverk, som tillverkar åtskilliga sorter stålarbeten, såsom knivar, hamrar, korkskruvar, sporrar, spännen, ja, också värjfasten, allt med mycken väcker polering, som dock ej hunnit fyllest att härma engelska smaken och dess fullkomlighet. Men vid detta lopp jag ju ingen fara. Nu kommer jag då till den berättelsen, som skall visa, huru jag av Guds besynnerliga nådiga hjälp undkom en fara, som drabbade annars så många andra.

En opera skulle föras upp på teatern, som sades bli den artigaste man här hade sett.³ Alla samlades i Bollhuset kl. 6 e. m. De kungliga kommo, och aktörerna började. Musiken var onekligen ibland de vackraste jag hört och åtskilliga goda röster gjorde en excellent effekt på teatern. Var och en av åskådarna admirerade skådespelet, och rummet var så fullt intaget av karlar och stora styvkjortlar, att man nästan stod på varandra. Jag hade placerat mig emellan kanslirådet Berch och statssekreterare Klingenstjerna och satt rätt väl på en bänk bredvid dörren och omkring mig voro åtskilliga av kamraterna. Fjärde akten var redan spelt till ända och orkestern gjorde en musik, som hindrade alla att finna tiden mellan akterna för lång; men det drog dock emot vanligheten nog långt ut. Äntligen gavs med det vanliga klapp på teatern tecken till tystnad; och i detsamma kom madame Baptiste springandes mitt igenom teatern och gjorde en geste, som utvisade all hennes bedrövelse; men ingen trodde annat än att det hörde till pjäsen. En liten tystnad blev då, och man kunde ingenting märka. Hon, som då fann, att det tecknet ej hade gjort nödig verkan, var den enda som åter hade den resolution att komma in, och då sade hon endast med en halvkvävd röst, *Le feu — — och sauverade sig strax.*⁴

Här börjas då den tragique denouement av en så glad opera. Ett sorl blev genast i hopen. Kammarherren Ridderstolpe tog prinsessan i famnen och sprang ut, även på det sättet fördes de yngre prinsarna ut av sina kavaljerer.⁵ Drottningen och kronprinsen hade så när alltför länge komplimenterat med varandra, men äntligen kommo de såväl som konungen väl och oskadda ut. Den bestörtning och förtvivlan som nu i hast syntes målad i alla ansikten, det rop, den trängsel och den iver, som regerade i folkhopen är ej möjligt att beskriva. Hela min kropp darrar ännu av alteration, när jag detta beskriver. Jag nalkades till

³ Och ändå får man ej veta operans namn. Jag har rådfrågat flera olika källor — men egendomligt nog förgäves. Inrikes Tidningar är också den förtegen — se nedan.

⁴ Enligt Tessin tillade rådet av statsmedel m. c. Baptiste för hennes ingripande en livstids pension av 1.000 daler smt.

⁵ Sofia Albertina var då 9 år gammal, kronprinsen 16, prins Karl 14 och prins Fredrik Adolf 12 år.

dörren och bjöd till att skaffa rum för de arma fruntimren som för sina styvkjortlar nu voro i yttersta fara. Redan bröt elden fram uti fonden av teatern och gjorde ett det vackraste men tillika bedrövtligt skådespel. Det uppväckte min uppmärksamhet och jag såg med en besynnerlig sort nöje elden fladdra i alla skärmarna, den ena lappen föll efter den andra ned på teatern och brann och jag gav mig tid nog att bese allt detta, medan alla andra fiktes, stöttes och skuffades till att komma snart ut. Jag hade nog kallsinnighet och föreställde mig inte faran så stor som jag sedan fann henne. Björnberg och Adlerhjelm trängde sig ifrån mig. Klingenstierna och Berchen togo flykten och till slut, då stora stycken av yttersta taket föll in och amfiteatern blev helt full med eld och rök, då fann jag inga andra mera inne än Wiksten, vår Ekeblad och ett fruntimmer, som jag för rökens skull ej kunde känna igen samt Wennerstedt av Gardet, vilken med svedda hår och kläder äntligen kom ut. Då började jag tänka på min räddning. Wiksten och jag togo fruntimret under var sin arm och Ekeblad höll mig och jag honom i rocken, på detta sättet letade vi oss vägen till trappan, som nu var så full av rök att andedräkten snart förkvävdes. Elden lyste oss också här över huvudet och jag tänkte mera ej att slippa med livet. Wiksten och fruntimret föllo mig undan. Ekeblad ävenså, jag var dock intet ensam, ty var jag steg med foten trampade jag människor vilkas skrik och läten skuro mig in i hjärtat. Hela trappan var nu sådan, elden hade allestädes tagit överhanden, en par människor, vars händer jag kände famla på mina ben hjälpte jag upp, men visste själv ej utvägen ej heller gångarna i ett hus, där min fot ej hade varit sedan samma dagen 1757. Men under det jag hölt andan för den stränga röken, bugade jag mig tredje gången för att hjälpa en som låg för mina fötter och bad om hjälp, och då jag fick den på fötterna, blev jag på sidan varse utgången till trädgården som var upplyst av lampor i alla träd. Döm då om min rörelse, som en blyxt var jag ute, och då först kände jag faran, varuti jag hade varit. Jag sprang tillbakars och hjälpte väl åtskilliga, och till slut träffade jag en underofficer av Kronprinsens regemente. Föreställ dig nu huru gruvlig denna tillställning var. Hela huset stod nu i låga och brann som en fackla. Vem jag råkade klagade sig vara trampad. Några hade måst häva sig genom fenstren. Kanslirådet Berch skall vara rätt illa åtgång-

en och ligga mellan lakan. Fröken Bonde och grevinnan Wrangel, född Wachtmeister; majorens av Gardet fru skola ligga bägge för döden och ganska många vara trampade och skadade för hela sin tid. En minut senare hade ej en tredjedel folk sluppit ut med livet. Nu säges även tre personer eller fyra ha brunnit upp, vars efterlevor man funnit i askan.⁶

Denna händelse utgör nu en *matière de conversation* i alla sällskaper."

Undras, om man i något av dessa sällskaper påtalade lättsinnet med elden: en gosse, som slarvar med ett kärl med terpentin (som förmodligen behövdes för att åstadkomma någon belysningseffekt inne på scenen). Och vad fanns för släckningsattiralj inför en så rasande brand? Den tiden kände sannerligen ej kravet "Savety first"! — den dråpliga scenen med drottning och kronprins krusande

⁶ Tessin uppger: "utom gossen, som elden vanvårdat, saknas ännu 3 personer". Och Fredrik Sparre skrev i ett brev till sin far (enligt Beijer): "I piga, 1 gosse och 2 st. av arbetsfolket saknas."

varandra vittnar väl om tidens krav, att *courtoisie* borde gå före allt annat. Och vad skulle modern press gjort av tilldragelsen: extranummer — kungafamiljen i dödsfara — vild panik i mörker — tiotals människor dödade — allt med katastrofrubriker och bildkavalkad: teatern före, under och efter branden, besök hos de skadade m. m. Inrikes Tidningar meddelade den 26 aug: "Cour gavs på Drottningholm den 25, emot aftonen komedi. — Under representationen kom eld lös i komedihuset genom en gosses förvållande, som vårdslösat elden vid ett kärl med terpentin — dock skedde Gudilof! ingen annan skada, så vida ännu veterligt är, än att samma hus blev förstört." Den 2 sept. annonseras i samma blad, att en kapprock tillvaratagits, och den 27 sept., att ett ur "är uppfunnet efter branden vid Drottningholm". Ja, det blev all reflex i svensk press.

Résumé

L'incendie du Théâtre de Drottningholm en 1762

Le 25 août 1762 le plus ancien théâtre du château de Drottningholm hors de Stockholm a brûlé, construit près de 1755 pour la Reine Lovisa Ulrika. L'auteur a présenté ici une description contempo-

raine de cet incendie, trouvée dans une lettre de K. H. Leijonhufvud à C. Ch. Gjörwell, le bibliothécaire. — L'illustration représente un plan de ce premier théâtre à Drottningholm.

ÖVERSIKTER OCH GRANSKNINGAR

ERIK LUNDBERG: *Kulturminnesmärken av europeisk betydelse i Sjuhäradsbygden* (Från Borås och de sju häraderna 1947, s. 31—48).

DENS.: *Den skånska längan* (En socken berättar, Lund 1945, s. 217—228).

DENS.: *Svensk bostad*. Nordisk Roto-gravyr, Stockholm 1942. 318 s. + 96 s. pl.

Erik Lundberg är en fängslande författare. Han har ett dynamiskt framställningssätt, som inte bekajas av någon tveksamhet. Han drager upp nya perspektiv, som gripa över kulturer och tidsåldrar utan att grumlas av några närbilder. Han har fördomsfritt satt stor och liten arkitektur sida vid sida och han har på ett nyskapande sätt betonat funktionens betydelse gentemot det yttre skalet. Hans framställning av det svenska folkliga byggnadsskickets historia har dock tidigare endast i enstaka fall accepterats. Likväl har tydligen ingen ansett sig kapabel att som kritiker föregripa Sigurd Erixons sedan länge väntade framställning av svensk byggnadskultur (nu utkommen i sitt första digra avsnitt och anmäld i *Rig* 1948, s. 30 ff). Erixon har i mångt och mycket kommit till andra resultat än Erik Lundberg. Någon direkt polemik har han ofast avstått ifrån och har i stället föredragit att låta det framlagda materialet självt tala.

Senast har Erik Lundberg framlagt sina åsikter om svenskt folkligt byggnadsskick i ovannämnda till omfånget blygsamma, till innehållet vittfamnande uppsatser. Dessa äga dock nära sammanhang med *Svensk bostad*, och ett omnämnande av detta arbete har därigenom och genom Erixons nyutkomna verk fått förnyad aktualitet. Den allt behärskande tankegången hos Lundberg är att de nordiska

folkliga byggnadsformerna via vikingar, normander, merovinger och Byzans ha ett direkt historiskt sammanhang med antik byggnadskultur av lyxtyp. Förvisso har hans öppna blick för kontinentens och de ledande samhällsklassernas bostäder gett åtskilliga viktiga resultat, t. ex. ifråga om loftbodens härkomst. Men slutsatserna förlora i tillförlitlighet, när det t. ex. samtidigt säges, att det låga takfallet på våra allmogehus skulle stå "i direkt samband med den klassiska, stora arkitekturen, med det grekiska templetets oförlitliga skönhet" (s. 30). Även ifråga om Gotlands flistak talas om "anor som nå upp i den klassiska Antiken". Det skånska taket återgår däremot enligt Lundberg på den franska gotikens branta tak. Det låter snusföruftigt att gentemot en arkitekturprofessor göra den självfallna erinran, att ett *brant* jordtak regnar av, att ett *brant* stentak skulle kräva särskilda tekniska finesser men att ett *platt* halmtak däremot skulle ruttna upp (jfr Gerda Boëthius i ovannämnda rec. s. 31: "gavelvinkeln beror ytterst på taktäckningen"). Det är betecknande för de motsättningar som möta inom ramen för Lundbergs egen framställning, att den rekonstruktion han återger av det "förantika" huset i Norden är ett brant takhus med halm- eller vasstak. Det skånska halmtaket synes enklast böra härledas ur detta Islands jordtäckta hus, som endast höja sig som mjuka kullar över terrängen, visa å andra sidan det platta torvtaketets uråldriga funktionella karaktär. Det är också ägnat att sätta myror i huvudet på läsaren, när på ena sidan talas om eldhusets antika ursprung och på den följande (s. 28), att byggnadstypen hör hemma inom ett barrskogsområde. Erixon anser i sitt nya arbete, att eldhuset och knuttringen torde hitkommit genom påverkan av den slaviska bastun under 800- eller 900-talen.

Stora olikheter finnas mellan Lundbergs och Erixons tydningar av det sydgötiska husets uppkomst. Lundberg rekonstruerar vikingatidens engelska slottsanläggningar; Erixon funderar över den förhansetiska tidens västtyska köpmannagårdar och deras avläggare på danskt område. Gunnar Svahnströms och Nils-Gösta Sandblads pågående forskningar om Gotlands och Skånes äldre byggnadsskick torde här komma att ge ett nytt och avgörande material. Här skall endast rent metodiskt påtalas Lundbergs sätt att till den engelska palatsanläggningen skaffa så många motsvarigheter som möjligt i den nordiska högloftsstugan. Han skildrar denna senare som en invecklad bostadsapparat "med husfaderns inre rum, med förrådsrum och supplerande sovrum, vilka alla rum genom inre förbindelseleder förenas med dagligstugan". Lundberg menar, att loftens karaktär av boningsrum framträder, när ett utrymme kallats "bröllopskammaren" eller när husfadern här haft en särskild skrivkammare. När det gäller avgörande punkter räcka dock icke dessa anonyma exempel, vilka man ej kan analysera ifråga om frekvens, tid eller miljö. Det är ett underskattande av det folkliga materialets individuella särart, som också kommer till uttryck i att avbildningar — såsom det synes rent principiellt — ofta icke förses med ortsuppgifter i Lundbergs arbeten. I det förstnämnda fallet kan det tänkas, att benämningen rent tillfälligt uppstått av att utrymmet någon gång tagits i anspråk för brudparets sängledning samtidigt som bröllopfesten fortsatt i själva stugan. Sängarna i bodarna förklaras av att de ha använts av gäster eller av husets unga, ogifta kvinnor av samma anledning som hölador och fähus tagits i anspråk på andra håll. Av särskild betydelse för en jämförelse är, såsom Erixon framhållit, att bäddarna finnas på nedre botten under det att övervåningen regelbundet varit spannmålsbod. I de ifrågavarande engelska flygelbyggnaderna är det tvärtom. Och bostadsvanorna äro ännu konservativare än hustyperna.

Erik Lundbergs benägenhet att allt för litet skaffa sig kännedom om och analysera det inhemska materialet och alltför lätt sluta sig till beroende av de utländska modeformerna kommer särskilt fram i hans teori om tillkomsten av parstugan hos svensk allmoge.

Erixon har i sitt nya arbete följt dess uppkomst ur enkla bostadstyper, ur eldhus och bodar, och tager ingående hänsyn till språkliga, funktionella och byggnadstekniska faktorer. Han kan också hänvisa till en liknande utveckling inom stora delar av Europa. Erixon anser, att ytterst ha såväl parstugans som högloftsstugans huskombinationer anor ända upp i forntidens långhus. Erik Lundberg menar i stället, att parstugan kan härledas ur senmedeltidens riddarborg, och att den först under 1500-talet fått spridning hos allmogen. Som stöd för denna teori åberopar Lundberg bl. a. anderstugans karaktär av finrum: "Vem har ej vid besök i en bondgård eller stuga blivit visad in i det ouppeldade finrummet och fått vänta där tills husfadern infinner sig och avhandlar ärendet." Nu går det dock lika lätt att säga: Vem har ej kommit in i en anderstuga och genom där magasinerade hushållsförnödenheter fått ett odelat intryck av bodutrymme. Dylika exempel ha dock föga bevisvärde utan en ingående undersökning av sedvanans ålder, miljö och utbredning. I det fallet har Lundberg icke tillägnat sig den etnologiska forskningsmetoden. Betecknande härför är t. ex., att han avbildar Skansens Laxbrostuga som en parstuga "av typisk art", fastän den både genom sina framkammare, sitt särskilda kök och sin utskjutande förstuga i hög grad är en socialt betingad särform.

Att parstugan mer än andra stugtyper i sin inredning skulle präglas av Vasatidens stildrag är ett felaktigt påstående (Svensk bostad, s. 85 ff), eftersom renässanskaraktären framträder starkast i den skånska längans och i högloftsstugans möbler. Heminredning och hustyper behöva därtill ingalunda följas åt. I bevisföringen för parstugans sentida tillkomst ingår även eldstaden med uppsvängd spiskåpa, vars anfäder enligt Lundberg bl. a. skulle vara att finna på Gripsholm. Av Erixons karta i Folk-Liv 1938 över denna eldstadstyp framgår tydligt, att dess utbredning icke nått upp till Mälardalen och att den i sin ursprungligaste form påträffats i sydvästligaste Sverige. Dylika tidigare undersökningar ignorerar Lundberg konsekvent. Strax i följd härmed har han dessutom det överraskande påståendet, att själva parstugan hos oss blivit "den förnämsta representanten för det gotiska", vilket skulle ligga däri, att "varken rumfördelning

eller byggnadens yttre eftersträvar strikt symmetri". För ett vanligt öga förefaller annars parstugan vara något av det mest symmetriska i byggnadsväg man kan tänka sig. Lundberg vill tydligen göra gällande, att den givits form och format efter individuella behov och önsningar. Han utbrister patetiskt och med avsedd chockverkan: "Detta är svensk timmergotik — kanske allra vackrast utbildad uppe i Norrbotten på 1800-talet." Citatet må tala för sig självt. Att erinra om att parstugans plan har bestämts av starka lokala och sociala traditionsband förefaller enbart trivialt gentemot denna retorik, som också blommar i den därpå följande parallellen mellan gotikborgens rosverksfönster och parstugans belysning (där gotikens väggljus menas redan från början ha avlöst det äldre takljuset). Gentemot detta kan ställas Sigurd Erixons torrt sakliga konstaterande, att takfönster ända in på 1700-talets början funnos kvar inom parstugans område.

I förordet till *Svensk bostad* säger Erik Lundberg, att det inte varit möjligt att där taga ställning till vetenskapliga problem. En populärt lagd skildring — för såvitt den framträder med mer än skönlitterära anspråk — måste dock i själva verket i högre grad än en strängt vetenskaplig framställning innebära ett markant ställningstagande, när nyanser, reservationer och motsatta åsikter uteslutas för att inte störa helhetsbilden. Lundberg framhåller själv: "Det har varit nödvändigt att formulera i viss mån i teser, obevisade teser." Denna recension har velat understryka att Lundbergs teser i frågan om folkligt byggnadskick icke blott äro obevisade utan också ofta osannolika.

Sigfrid Svensson.

LARS LEVANDER: *Övre Dalarnas bondekultur under 1800-talets förra hälft*. Del 1—3. (Skrifter utg. av K. Gustav Adolfs Akademien för folklivsforskning, II.) Stockholm 1943 —47. 561+384+558 s., ill. Häft. per del kr 20:—.

I ett tidigare häfte av denna tidskrift påpekades det etnologiska källvärdet hos en del ordboksarbeten från olika länder. Det mest eklatanta svenska exemplet på detta är utan

tvivel Lars Levanders arbete med dalaordboken. När detta verk startades 1920 var avsikten att göra ett språkligt uppslagsverk med korta kommentarer rörande ordens sakinnehåll. Under arbetets gång visade det sig emellertid ogörligt att samla allt det rika materialet i lexografiska artiklar, och följden blev utgivandet av två stora verk vid sidan om själva ordboken. Det ena är det grammatiska arbetet om *Dalamålet*, som kom ut på 20-talet, det andra är "*Övre Dalarnas bondekultur under 1800-talets förra hälft*", vars tredje del nu föreligger i tryck. Då de båda föregående delarna ej tidigare behandlats i *Rig* kan det nu vara motiverat med en kort orientering om arbetets art, även om det sedan ett par år är känt och välkänt bland forskare av facket.

Verket är resultatet av ett samarbete mellan många krafter under Levanders ledning med Ola Bannbers, Filip Rombo samt för tredje delen Sven Björklund som främsta medarbetare vid sidan av de många onämnda ordsmeddelare, som genom åren svarat på frågelistor och lämnat detaljuppgifter. Det är till ojämförligt största delen grundat på material insamlat i fältet samt i någon mån på litteraturen, medan däremot äldre arkivaliska akter måste lämnas helt åsido. Till sin karaktär är arbetet som Levander själv påpekar etnografiskt, ej etnologiskt, till skillnad från t. ex. Sigurd Erixons stora *Skultunamonografi*. Det ger verket dess begränsning, men samtidigt dess styrka, och man måste genast konstatera att något liknande arbete av denna kvalitet och omfattning ej tidigare funnits i Sverige. När skildringen uppges gälla en så avlägsen period som 100—150 år tillbaka i tiden motiveras detta dels med meddelarnas i många fall avsevärda ålder — då Levander startade sin samlingsverksamhet i dessa bygder i seklets början hade han ännu möjlighet att få uppgifter från personer födda redan på 1820-30- och 40-talen — dels också med att näringsförhållanden och livsformer som bekant här kvarlevat oförändrade långt in i sen tid samtidigt som den sociala miljön i området varit ovanligt homogen. På detta sätt har alltså skildringen kunnat byggas på ett urkundsmaterial av unikt slag. Detta är nu till största delen tillfinnandes i Uppsala landsmålsarkiv, även om förf. i

många fall även utnyttjat Nordiska museets arkiv och samlingar, särskilt för bildmaterial. Detta kompletteras i hög grad av teckningar utförda i fältet.

De tre delar, som nu utkommit, behandla arbetslivet i dess olika faser. Den första boken ägnas åt självhushållet med jakt och fiske, boskapsskötsel, åkerbruk och skogsarbeten; den andra åt det förvärvsarbete, främst hemslöjd av olika slag, som varit så karaktäristiskt för dessa bygder; den tredje behandlar hemmet och hemanarbetet och ger en översikt av hustyper och bostadsskick samt de kvinnliga hemgöromålen. En fjärde och sista del, utarbetad av Ella Odstedt, om dräkt och textilier kommer senare att utges.

Det är sålunda arbetslivet och dess materiella yttringar, som helt är föremål för skildringen, medan däremot de andliga och sociala företeelserna ej berörts annat än i förbigående. I källmaterialets fördelning ligger tyngdpunkten på socknarna i Ovansiljan, helt naturligt med tanke på Levanders tidigare verksamhet just i dessa. Även möjligheten att skaffa goda meddelare har naturligtvis varit avgörande i många fall.

Skildringen är som nämnts helt deskriptiv och jämförelserna inskränka sig till nyanser mellan de olika socknarna, även om en not ibland kan hänvisa till ett större arbete i ämnet. Så är t. ex. helt naturligt fallet i kapitlet om hus och husbygge i tredje delen, där Boëthius' och Erixons stora undersökningar just i dessa bygder ej kunnat lämnas onämnda. Likväl föredrar förf. att även här utsluta de av dessa forskare använda och nu gängse facktermerna utan han nyttjar i de fall lokala termer saknas neutrala uttryck såsom trerumsstuga, fyrummsstuga etc. Uppgifter om den historiska utvecklingen saknas vanligen helt, även om man i kapitlen om de olika bygdehantverken kan finna någon notis om deras äldre historia. Där traditionsuppgifterna ej kunnat lämna klart besked om förhållanden vid 1800-talets början, anges vanligen detta ("Trerumsstugans väggar befunno sig i flertalet fall under 1800-talets förra hälft säkerligen i det skick, i vilket stugans upptimring lämnat dem. Dock berättas etc..." Del 3, s. 202). Likaså markeras i regel om en företeelse var vanlig eller ej och skillnaden därvidlag mellan olika socknar.

Till arbetets karaktär hör också att varje företeelse behandlas ordboksmässigt ingående beträffande detaljer och varianter. Man får om varje föremål veta allt om dess utseende, material, tillverkning, förvaring, användning och behandling i olika avseenden. Teckningar och tekniska termer komplettera framställningen och ingenting lämnas obeaktat. Ett utförligt sakregister för varje del underlättar studiet. Det är givet att detta gör verket till en fyndgruva för varje jämförande studium av olika företeelser inom dess materiella kulturen och man skulle givetvis önska flera arbeten av liknande kvalitet från andra delar av landet. Sådana saknas väl ej alldeles, och våra folklivsarkiv rymma ju i och för sig redan stoff till åtskilliga, men det är Levanders och hans medhjälparens förtjänst att i detta liksom i andra tidigare utkomna arbeten så klart och allsidigt ha behandlat en bygd, att deras verk för all framtid kommer att stå som ett huvudarbete om en gången epok av svenska folkets inre historia.

Gösta von Schoultz.

ÅKE DAVIDSSON: *Bibliografi över svensk musiklitteratur 1800—1945*. Tierp 1948. 216 s. Häft. kr 12:—.

Varje nytt bibliografiskt verk innebär ett viktigt stöd åt forskningen och bör därför hälsas med tacksamhet. Åke Davidssons Bibliografi över svensk musiklitteratur kommer att finna god användning även inom vissa grenar av den kulturhistoriska forskningen, särskilt genom de avsnitt, som beröra folkmusiken, musiklivet i olika landskap och orter samt instrumentens historia. Svårigheterna vid sammanställandet av ett bibliografiskt arbete äro tvåfaldiga. Å ena sidan måste redaktören besluta sig för vilken art av litteratur som skall medtagas, respektive uteslutas, å andra sidan gäller det att göra bibliografien så fullständig som möjligt beträffande de kategorier, som skola ifrågakomma.

Det är begripligt, att ett arbete om musiklitteraturen icke kan redovisa olika melodisamlingar. Nu innehåller bibliografien emellertid förteckningar på talrika smärre upp-

satser eller presenterade fynd av olika visor, medan vissa av de grundläggande vis-samlingarna icke funnits lämpliga att förteckna. Sålunda finner man Geijer-Afzelius "Svenska folkvisor" men icke A. I. Arwidssons "Svenska fornsånger" 1834. Bondessons mycket betydelsefulla visböcker ha ej heller medtagits. Den nya upplagan 1939—40 borde dock kunnat nämnas, om icke för de 100-tals visornas skull så för biografien över Bondesson. Om bibliografiredaktören icke funnit lämpligt att införa Fredrik Ströms "Svenska visor, ramsor och folkrim" 1941, måste man dock ställa sig mera oförstående inför det förhållandet att den norska bibliotekarien Lundhs arbete "Rallarvisen" medtagits men icke Manne Briandts svenska motsvarighet "Med släggå borrh och spett" 1940. Så länge vi icke äger något annat modernt arbete om sjömansvisor, hade även Sigurd Sternvalls "Sång under segel" 1935 varit motiverad.

Om ett eller annat verk skulle undgått en bibliografiredaktör är det därmed ingalunda sagt, att arbetet i fråga skulle vara särskilt ofullständigt. Det ligger knappast inom mänsklig förmåga att påträffa alla uppsatser. Det bereder icke heller någon större svårighet att påpeka vissa titlar, som saknas i föreliggande bibliografi. Av G. Cederschiöld förtecknas tvenne arbeten om arbete och rytm, men icke hans uppsats "Rytmen och fantasien" i Nordisk tidskrift 1902. Av J. Götlind saknas "Två gamla folkdanser (Sju skävalappen och lär-dansen)" i Svenska Landsmål 1932, av Louise Hagberg "Skarvdanen" i Rig 1921, av Ernst Klein "Skinnkompassen" i Budkavlen 1929. Av Laura Stridsberg förtecknas en läseboks-uppsats men däremot intet av vad hon i övrigt skrivit om hithörande ämnen, t. ex. "Folkvisedanslaget i Stockholm", andra upplagan 1938, eller "Nordiska museet och folkvisedanslaget i Stockholm", Fataburen 1939. Av recensenten förtecknas ett par uppsatser om folkdanser men däremot icke de tvenne bilderböckerna "Swedish Folkdances" 1939 eller "Folkdans i Sverige" 1943. Av recensenten förtecknas vidare några smärre tidskrifts-uppsatser i en fackföreningstidning i samband med en visinsamling men däremot icke den vetenskapliga framställningen härom, "Arbetets folkdiktning" i Den svenska arbetareklassens historia 1943 (90 sidor) eller

"Arbetsvisor från Dalarna" (39 sidor) i Dalarnas hembygdsbok 1945.

Det vill synas som om redaktören icke alla gånger vetat att begagna de möjligheter som stått till buds. Bland de vanligaste metoderna är väl att begagna de mer eller mindre svåråtkomliga litteraturuppgifter som serveras i böckernas notapparat. Om bibliografiredaktören med större omsorg följt denna väg hade åtskilliga luckor lätt kunnat fyllas. I recensentens bok om "Säckpipan i Sverige", vilken finnes redovisad i bibliografien, innehåller noterna t. ex. hänvisning till Carl Gudmundssons "Björnsköttn", Dalarnes hembygdsförbunds tidskrift 1921, där de viktiga traditionerna om detta instrument f. f. g. framlades i en kort uppsats om en av de senaste säckpipeblåsarna.

Kompletteringar av detta slag skulle kunna fylla ytterligare ett par spalter i denna tidskrifts recensitionsavdelning, men dessa exempel må vara tillräckliga. Det är möjligt att vissa av luckorna bero på att bibliografiens redaktör haft annan uppfattning än recensenten, men då borde för konsekvensens skull åtskilligt annat i den eljest förträffliga bibliografien ha utgått.

Mats Rehnberg.

MARGARET MEAD: *Kvinnligt, manligt, mänskligt*. Tidens förlag, Stockholm 1948. 332 s. Häft. kr 11:50.

Margaret Meads arbete "Sex and Temperament in Three Primitive Societies" (London 1935) har nu utgetts på Tidens förlag under titeln "Kvinnligt, manligt, mänskligt" i översättning av Gulli Högbom.

Att dela upp mänsklighet och samhälle på en manssida och en kvinnsida är ingen konst, svårigheten begynner först när man skall dra en skarp gräns mellan dem. Vad beror här på könets olika anlag, vad beror på omgivningen, vad skall hänföras till individuella egenskaper och vad skall anses bero på personlighetens uppfostran från tidigaste barndom? Margaret Mead uppställer till besvarande sådana frågor, när hon konfronterar oss med tre primitiva samhällsmiljöer på Nya Guinea, och hon besvarar frågorna ungefär så här: om vissa egenskaper, som vi

traditionellt varit vana att betrakta såsom kvinnliga, en viss passiv hållning, följsamhet och omvårdnad om barn, i en stam kan sättas upp som en förebild för männen, medan de i en stam äro bannlysta både för män och kvinnor, "så ha vi inte längre någon grund för att anse sådana sidor av mänskligt uppförande såsom ärftligt könsbundna" (övers. s. 292). Det är ett personlighets- och samhällspsykologiskt kardinalproblem, som här rullas upp från en bestämd utgångspunkt. Vi ha inte skäl att här närmare gå in på gamla och nya miljöteorier. Det etnologiska materialet kan endast ge vissa grova generalisationer på detta område. Redan vid arbetets utkommande gjordes vissa invändningar både mot materialet och slutsatserna. Dessa invändningar behöva här ej upprepas (se *American Anthropologist* N. S. XXXVIII, 1936, s. 663—667). Man kan emellertid inte komma ifrån att kulturella och sociala mönster för handlandet spela en ofantlig roll i mänskligheten. Detta gäller icke minst på det område, om vilket här är fråga. Häre vill man gärna se kontentan av Margaret Meads framställning, oberoende av vad man kan säga om dess betydelse för lösningen av den allmänna fråga, som ovan har antytts.

Översättningen flyter ledigt, men jämförelse med originalet ger flerstädes vid handen, att en del mera vetenskapligt preciserade och termbundna uttryck i texten behandlats med en alltför lätt hand.

K. Rob. V. Wikman.

ETT GENMÅLE

I Rig 1947, häfte 3, har docent Gunnar Olsson recenserat min avhandling *Studier över det inre tillståndet i Sverige under senare delen av Karl XII:s regering med särskild hänsyn till Skaraborgs län*. Jag tackar härmed Olsson för hans välvilliga totalomdöme men anser dock några erinringar mot recensionen befogade. På grund av det knappt tillrätt utrymme måste jag dock avstå från utförlig motivering.

Angående ödehemman gör Olsson gällande under hänvisning till docent A. Attman, att "ödehemman innebär hemman, varifrån skatt ej utgöres". Då Attman icke publicerat sin

uppfattning om ödehemman, avstår jag t. v. från diskussion på denna punkt. Här må endast framhållas, att den citerade definitionen är för vid, enär den även kommer att innesluta på restlängd uppförda hemman.

Olsson ingår på en prövning av skattningslängderna för åren 1712, 1715 och 1716. Han finner deras källvärde ringa och anför, "att innehav av likvida medel konsekvent undandolts vid skattningsförrättningarna. Denna uppfattning vinner stöd av längderna över nödmynt, som inlöstes år 1719. Vid detta tillfälle avlämnades i genomsnitt 30 d. s. m. per skattebetalare eller nominellt ungefär två tredjedelar av det belopp, som 1712 utgjorde medelvärdet av böndernas samlade lösa egendom". Olsson låter alltså böndernas innehav av nödmynt år 1719 utgöra ett bevis på att de år 1712 hade kontanta medel. Orimligheten av en dylik bevisföring ligger i öppen dag.

Med ledning av bl. a. marknadspriset på råg i Skaraborgs län, som år 1714 steg med 40 %, har jag kunnat konstatera missväxt i länet nämnda år. Olsson finner, att prisstegringen i Skaraborgs län var av förhållandevis blygsamma mått. Som bevis anför Olsson rågpri serna i Uppland 1695—1698 och 1708—1709. Olsson borde åtminstone till jämförelse ha anført upplandspriserna på råg år 1714. Men även ur en dylik jämförelse hade föga kunskap kunnat vinnas om missväxtens styrka i Skaraborgs län. Sverige saknade nämligen vid denna tid enhetlig spannmålsmarknad med enhetlig prissättning. Missväxten kan ha varit lika stark i Uppland och Skaraborgs län, men därav följer icke samma prissättning å de båda orterna. Om Upplands produktion tävlade de köpkraftiga stockholmsborgarna och drevo priserna i höjden, under det att Skaraborgs län låg fjärran från ett stort konsumtionscentrum. All sannolikhet talar sålunda för i allmänhet högre spannmålspriser i Uppland än i västgötalänet.

Jag har avsiktligt underlåtit att i min avhandling beröra taxeringen av fast egendom 1712—1716. Skatteböndernas gårdar upptogs nämligen vid de tre skattingarna till samma belopp, nämligen köpebrevets. Olsson finner, att värdeminskningen i lös egendom "kompen serades" av motsvarande stegring av den fasta frälseegendomens värdesumma. Det är riktigt, att frälsets fasta egendom taxerades

till högre belopp 1715 och 1716 än år 1712. År 1712 kapitaliserades nämligen frälsegodsets avkastning efter 6 %, men vid de båda senare tillfällena efter 4,5 %. Vid samtliga tre taxeringar räknade man med oförändrad avkastning, varför det taxerade värdet sprang i höjden med den minskade räntefoten. Men härmed föreligger icke någon värdestegring, som Olsson gör gällande, utan en med kungligt maktbud i fiskaliskt syfte godtyckligt företagen höjd värdering av frälsegodset. En-

ligt kontributionsförordningarna skulle öde- och på frihet upptagna hemman taxeras, som om de gäve full avkastning. Bestämmelsen, som avsåg att stimulera till upptagande av ödesmål, förlänar åt 1712—1716 års fastighetstaxering ytterligare en prägel av fiskaliskt godtycke och utesluter möjligheten av att på de taxerade beloppen bygga några säkra slutsatser angående det ekonomiska tillståndet i landet.

Gunnar Olander.

KORTA BOKNOTISER

Nyutkommen litteratur i smärre, refererande anmälningar av olika pennor

AINO LINNOVE: *Suomalaisen pitsinnypläyksen kehitysvaiheita 1500-luvulta 1850-luvulle*. (Den finska spetsknypplingens utvecklingshistoria från 1500-talet till 1850-talet.) Werner Söderström OY, Borgå 1947. 442 s.

År 1946 försvarade Aino Linnove i Helsingfors för doktorsgraden en akademisk avhandling om spetsar och spetsknyppling i Finland. Nästa år gav W. S. OY ut avhandlingen utökad med ett kapitel om de östfinska områdenas spetsknypplingshistoria jämte en redogörelse för knypplingsredskap, vilka icke behandlats i doktorsavhandlingen.

De första impulserna beträffande knyppling tycks ha kommit till Finland redan under 1500-talet, fastän själva spetsknypplingen kom i gång på allvar först på 1600-talet. Sin blomstringstid har detta hantverk haft under 1700-talet och 1800-talets förra hälft, men det lever dock kvar fortfarande.

Spetsknypplingen har kommit till Finland på två olika vägar, dels söderifrån, från Estland, och dels västerifrån med hansaköpmän samt Sveriges och Finlands högre ståndsfamiljer som förmedlare. De sydliga intrycken ha utbredd sig i Finland öster om Kymmene-älven medan de västliga huvudsakligen kan skönjas

i västra Finland, i synnerhet i Raumo, Finlands förnämsta knypplingscentrum.

Så gott som alla mönster äro västerländska, en del hör till de allmäneuropeiska mönsterböckernas förråd. Svenska och estniska förebilder ha tydligen använts i de östra delarna av landet, medan de finaste raumospetsarna visa samband med Nederländerna.

Författarinnan har med sitt klart och ledigt skrivna verk givit ett betydelsefullt och vackert bidrag till den finska kulturhistoriska forskningen och rest ett bestående minnesmärke över de många flitiga händernas arbete.

A. H.

Transactions of the Westermarck Society I. Ejnar Munksgaard, Köpenhamn 1947. 158 s.

År 1940 bildades i Åbo The Westermarck Society till minne av den man, som betytt mer än någon annan för samhällsvetenskapernas och särskilt för etnologiens utveckling i Finland. Det har nu blivit möjligt för sällskapet att utge första delen av en publikation, som innehåller flera läsvärda bidrag dels i direkt anknytning till den bortgångne forskaren och dels med ämnen från de områden han med

förkärlek dyrkade. Av speciellt nordiskt-etnologiskt intresse äro särskilt två uppsatser: Uno Harvas skarpsinniga utredning om släktskapsberäkningar hos finsk-ugriska folk och E. A. Virtanens framställning av den lapska jakträtten (Hunting on another man's ground). Den senare sammanfattar forskningsresultat, som tidigare i stort sett endast varit tillgängliga i finsk språkdräkt, men som äga betydelse även för studiet av den nordiska rättsutvecklingen i övrigt.

G. B.

SULO HALTSONEN: *Theodor Schvindt, kansatieteilijä ja kotiseuduntutkija*. (Theodor Schvindt, etnologen och hembygdsforskaren.) Werner Söderström Oy, Helsingfors 1947. 378 s.

Denna avhandling om ett av den finska etnologiens stora namn ger dels en översikt över denna vetenskapsgrens framväxt alltifrån H. G. Porthan och C. A. Gottlund, dels och framför allt en biografisk skildring av Schvindts liv och verksamhet som arkeolog, etnolog och museiman.

Festskrift till Iwan Wikström på hans 60-årsdag den 19 september 1947. Utgiven under redaktion av JANRIK BROMÉ. Lund 1947. 242 s.

Borgmästaren i Östersund Iwan Wikström hör till de ledande krafterna i det kulturella arbetet i Jämtland. En stor skara vänner ägnade honom i fjol en festskrift, innehållande 18 större eller mindre uppsatser, de flesta av kulturhistoriskt innehåll, berörande Jämtland och Härjedalen. Volymen inledes med en kommentar av personnamnen på den berömda runstenen på Frösön av Nils Ahnlund och avslutas med en skildring av jubilarens broder, distriktslantmätaren Heimer Wikström, hur de bägge bröderna pingst dagen 1945 upptäckte Runastein, en länge eftersökt gränsten på den år 1273 beskrivna gamla riksgränsen mellan Ytter- och Överhogdal. Av dess övriga innehåll må anföras, att Sven Hammarlund publicerar den i fjol sommar utgrävda ruinen av Västerhus kapell på

Frösön, som genom sin absid visade sig vara en av Norrlands allra äldsta kultlokaler. Ruinen ligger i vägen för en projekterad utvidgning av Kungl. Jämtlands flygflottiljs flygfält; möjligheten att bevara det unika minnesmärket genom att lägga startbanorna på annat sätt är ännu föremål för utredning. Det omfångsrikaste bidraget (s. 11—66) är Ernst Arbmans utredning "Kallbad och ränskjuts, en norrländsk folktradition och dess verklighetsunderlag". Det rör sig om den föregivna lapska seden att man i äldre tid i vissa bestämda former avlivade orkeslösa gamla, som icke längre uthärdade det strapatiska levnadssättet. K. B. Wiklund uttalade på sin tid som sin åsikt, att traditionerna härom voro sena eller falska. Arbman framlägger utförligt förefintliga traditionsuppteckningar från både svensk och lapsk miljö och personliga vittnesbörd och kommer till resultatet, att uppgifterna om denna sed haft verklig bakgrund. Man erinras om Gunnar Granbergs positiva inställning till traditionerna om ätteklubban i Småland, som Dag Trotzig 1938 fullständigt söndersmulade i Folkminnen och Folktankar. En motsvarande undersökning av sägnen borde göras på norskt och finskt område.

S. O. J.

E. CECIL CURWEN: *Plough and Pasture* (Past and Present Series. Studies in the History of Civilization designed to show How History Can Help). Cobbet Press, London 1946. 122 s. Kart. 7s 6d.

Man kan avundas engelsk publik de utmärkta handböcker i rimligt format och omfång, som tid efter annan utkomma även på humanistiska områden. I högre grad än i vårt land synas även de mest framstående forskarna på respektive områden villiga att påtaga sig mödan med ett sådant arbete, och framförallt tillåta de engelska förläggarna till skillnad från våra egna även i framställningar avsedda, för en bredare publik en ordentlig redovisning av källorna, ja rentav i någon utsträckning en vetenskaplig apparat i form av fotnoter.

En ny serie av sådana handböcker startades 1946 med ovan anförda bok av den framstående arkeologen E. Cecil Curwen, som lämnar en koncentrerad men utomordentligt klarläggande framställning av forskningens nuvarande uppfattning om åkerbrukets och husdjursskötselns uppkomst och utveckling fram till tidig medeltid. Också den i ämnet något initierade har här mycket att hämta. Curwen har ägnat uppmärksamhet även åt kvarens historia och spannmålsmalningens teknik.

Med komplettering på några punkter ifråga om svenskt material skulle Curwens bok lämpa sig utmärkt för utgivning på vårt språk. Vi äga ingen modern framställning av liknande art, som lämnar vederhäftig kunskap på detta ämnesområde.

G. B.

Sveriges industri. Utg. av Sveriges Industriförbund under red. av TORSTEN ALTHIN och ERIK AMBJÖRN. Stockholm 1948. 580 s., rikt ill. Inb. kr 18:—.

År 1925 utgav Sveriges Industriförbund en översikt över den svenska industrien och dess historiska bakgrund. Detta arbete följdes 1935 av en ny, utvidgad upplaga, som blev en utmärkt uppslagsbok och introduktion till vidare studier, upplagd som den var med hänsyn till den praktiska undervisningen. Den nu föreliggande tredje upplagan fullföljer dessa linjer och innebär förutom en aktualisering av kartor och statistiskt material även en överarbetning av det inledande historiska avsnittet. Docenten Söderlund har sålunda i samråd med prof. Heckscher delvis nyskrivit kapitlet om Sveriges industriella historia. Helt nya äro artiklarna om lokaliseringsfaktorerna och den industriella utvecklingen under senare tid, författade av resp. Althin och Ambjörn. Även bildmaterialet är till stor del nytt. Omfattande litteraturförteckningar till varje kapitel, också i det senare avsnittet om de olika industrigrenarna, ge boken ökat värde som handbok.

G. v. S.

Från Vänern till Västerhavet. En minnesskrift utg. av O. F. Ahlmark & Co Eftr. AB, Karlstad. Under medverkan av HELGE KJELLIN. Göteborg 1947. 130 s., ill.

I ett tidigare häfte av denna tidskrift påpekades ett par västgötska minnesskrifter, vari Gunnar Ullenius skildrat handeln på Vänern och särskilt Lidköpings roll som centrum för landskapets spannmålshandel. Nu har även hans kollega i Karlstad, prof. Helge Kjellin, givit sitt bidrag till detta ämne i en omfattande uppsats, *Handel och sjöfart på Vänern under gångna tider*, vilken utgör 88 sidor av den här rubricerade jubileumsboken från Ahlmarks rederi i Karlstad. Den ger kanske inte på samma sätt som Ullenius' böcker en bred skildring av näringslivet med dess förändringar och återverkningar på handeln och skeppsfarten, men har genom sin sammanställning av intressanta uppgifter — delvis från uppteckningar i fältet — och belysande illustrationer sitt stora värde.

G. v. S.

P. HARTMANN: *Svenskt gästgiveri genom tiderna.* Hans O. Boquists förlag, Stockholm 1947. 136 s., 25 ill.

Direktören för Mosebacke restaurang i Stockholm Per Hartmann har haft den goda idén att ge ut en liten bok om de svenska gästgiveriernas historia. Det är alltid sympatiskt, när yrkesutövare intressera sig för sin näringsgrens äldre öden, och man skulle önska, att Hartmanns bok finge användning också vid restaurangskolor och liknande utbildningsanstalter. Den ger nämligen en redig och välskrivna framställning av sitt ämne, om också för senare epoker inte särskilt ingående. Det är helt visst en mycket lockande — men inte särskilt lätt — uppgift att mera i detalj skildra detta viktiga avsnitt av svensk kulturhistoria, där källorna flöda så rikt i form av arkivalier, bilder och levande skildringar i memoarer och reselitteratur. Med klädsam blygsamhet säger sig Hartmann också i förordet betrakta sin bok endast som "ett första försök

av en kulturhistoriskt intresserad branschman". Som sådant bör det emellertid vinna den uppskattning det förtjänar.

G. B.

SIGURD ÖRJANGÅRD: *Anor och minnen*. Svenska släktgårdar genom sekler. LT:s förlag, Stockholm 1947. 542 s., 181 ill. Häft. kr 20:—.

För att belysa traditionerna inom de svenska släktgårdar, som under 1930-talet och början av 1940-talet diplomerades i vårt land, har agronomen Sigurd Örjangård publicerat ett antal gårdskrönikor, varvid en gård per landskap (med undantag av Lappland) utvalts som representant för genren. Framställningen av gårdens öden tecknas vanligen mot bakgrunden av landskapets historia. Arbetet upptar vidare en förteckning med ägarelängder för ett 1.000-tal andra svenska släktgårdar.

M. R.

Dalabyar. Några byar i Dalarna skildrade av bybor. Falun 1947. 96 s., 44 ill. Häft. kr 3:75.

Tidningen Dalpilen anordnade 1943—44 en pristävling om byskildringar. Nitton dylika skildringar ha utvalts till föreliggande volym, vars företal författats av rektor Petrus Envall. Genom skildringarna representeras 12 socknar i Dalarna. Framställningarna behandla icke så mycket gårdarna eller byväsendet utan främst näringslivet och vissa sedvänjor.

Torgåsmon i Lima presenteras av Häradsdomare Strand Gustaf Persson, Osmundsberg av häradsdomare Fräs Erik Andersson samt Boda kyrkby av E. H. Nord, vilka samtliga äro kända såsom traditionsupptecknare för Nordiska museet. Boken innehåller fullständigt person-, ort- och realregister.

ANDERS PERS: *Lärare, bonde, tidsningsman*. Västerås 1948. 347 s., ill. Häft. kr 9:—.

Anders Pers minnen ge åtskilligt av kulturhistoriskt intresse, bl. a. genom de konkreta skildringarna från hans barndomsår i Mora, där han på ett ovanligt levande sätt förmått ge glimtar av hur livet gestaltade sig före sekelskiftet under förhållanden, som bra litet skilde sig från ännu äldre tiders tillvaro. Boken är dessutom skriven på ett språk med litterär kvalitet.

TH. ERLANDSSON: *Gotländska kulturbilder*. Kulturhistoriska museets i Bunge samlingar. Stockholm 1947. 132 s., 73 ill. Häft. kr 16:—.

En grundlig historik över det innehållsrika friluftsmuseet i Bunge samt en detaljerad beskrivning av samtliga gårdar och deras inventarier. Förutom fotografier, som återgivas i koppardjuptryck, innehåller boken även ett antal uppmättningsritningar av Bengt Hide-mark samt talrika teckningar av konstnären David Ahlqvist.

SVENSK KULTURHISTORIA

i böcker utgivna av Nordiska museet

- Herrgårdar och boställen* av
MANNE HOFRÉN 32:50
- Svenska herrgårdshem under 1700-
talet* av GÖSTA SELLING 35:—
- Mälsåker — ett Tessinslott vid
Mälaren* av ERIK ANDRÉN 9:50
- En bok om Tyresö* av A. LIND-
BLOM, S. WALLIN, S. KARLING,
B. BOËTHIUS m. fl. 20:—
- Julita klostrets godspolitik* av PER
STENSLAND 5:—
- Västerviks bebyggelsehistoria* av
ERIK ANDRÉN 6:—
- Simrishamn — bebyggelsens och
stadsplanens historia* av ERIK
ANDRÉN 7:50
- Ronneby byggnadshistoria* av SI-
GURD ERIXON och SVEN T.
KJELLBERG 20:—
- Göteborgs byggnadshistoria* av
ARVID BECKSTRÖM 20:—
- Pataholm* av MANNE HOFRÉN ... 12:—
- Skottsbergsgården i Karlshamn*
av BENGT BENGSSON 9:50
- Artur Hazelius födelsehus* av
GÖSTA SELLING och SIGURD WAL-
LIN 4:—
- Romanska småkyrkor i Östersjö-
länderna* av RICHARD STEFFEN.. 2:—
- Bygd och yttervärld* av SIGFRID
SVENSSON 8:—
- Svensk allmogekost* av NILS KEY-
LAND 5:—
- Om kolning* av NILS KEYLAND .. 3:—
- Slagan och andra tröskredskap* av
DAG TROTZIG 12:—
- Sledges and Wheeled Vehicles* av
GÖSTA BERG 10:—
- Rågöborna* av PER SÖDERBÄCK ... 12:—
- Svensk soldat, redigerad* av MATS
REHNBERG 7:—
- Lapsk kultur vid Stora Luleälv
källsjöar* av ERNST MANKER ... 45:—
- Same sita — lappbyn* av NILS
NILSSON SKUM 30:—
- Die lappische Volksmusik* av KARL
TIRÉN 45:—
- Die lappische Zaubertrommel* av
ERNST MANKER 100:—
- Källskrifter till lapparnas myto-
logi* av EDGAR REUTERSKIÖLD .. 3:—
- Årets äring* av ALBERT ESKERÖD.. 15:—
- Svenska skråsigill* av K. G. CE-
DERGREN och G. VON SCHOULTZ 10:—
- Urmakare i Sverige* av ELIS SIDE-
BLADH 30:—
- Träkärl i svepteknik* av JOHN
GRANLUND 15:—
- Gustaviansk stil i Nordiska museet*
av SIGURD WALLIN 3:75
- Herremansmöbler* av BRYNOLF
HELLNER 3:—
- Svenska vävnadstekniker och
mönstertyper* av E. VON WAL-
TERSTORFF 18:—
- Tygtryck i Sverige före 1700* av
INGEGERD HENSCHEN 12:—
- Linnedamast* av E. VON WALTERS-
TORFF 1:—
- Nationella dräkten* av EVA BERG-
MAN 20:—
- Skånes folkdräkter* av SIGFRID
SVENSSON 12:—
- Folkligt dräktskick i Vingåker och
Österåker* av A.-M. NYLÉN 16:—

INNEHÅLL

UPPSATS:

Intendenten, fil. lic. <i>Göran Axel-Nilsson</i> , Göteborg: Jakin och Boas i Lunds domkyrkas krypta	97
Jachin et Booz dans la crypte du dôme de Lund	129

STRÖDDA MEDDELANDEN OCH AKTSTYCKEN:

Fil. dr <i>Arvid Bäckström</i> , Lidingö: Drottningholmsteaterns brand 1762	131
L'incendie du Théâtre de Drottningholm en 1762	134

ÖVERSIKTER OCH GRANSKNINGAR:

Erik Lundberg: Kulturminnesmärken av europeisk betydelse i Sjuhäradsbygden; Dens.: Den skånska längan; Dens.: Svensk bostad. Anmälda av <i>Sigfrid Svensson</i>	135
Lars Levander: Övre Dalarnas bondekultur under 1800-talets förra hälft. Anmäld av <i>Gösta von Schoultz</i>	137
Ake Davidsson: Bibliografi över svensk musikk litteratur 1800—1945. Anmäld av <i>Mats Rehnberg</i>	138
Margaret Mead: Kvinnligt, manligt, mänskligt. Anmäld av <i>K. Rob. V. Wikman</i>	139
Ett genmäle. Av <i>Gunnar Olander</i>	140

KORTA BOKNOTISER:

Aino Linnove: Suomalaisen pitsinnypläyksen kehitysvaiheita 1500-luvulta 1850-luvulle ...	141
Transactions of the Westermarck Society	141
Sulo Haltsonen: Theodor Schwindt, kansatieteilijä ja kotiseuduntutkija	142
Festskrift till Iwan Wikström på hans 60-årsdag den 19 september 1947	142
E. Cecil Curwen: Plough and Pasture	142
Sveriges industri. Utg. under red. av Torsten Althin och Erik Ambjörn	143
Från Vänern till Västerhavet	143
P. Hartmann: Svenskt gästgiveri genom tiderna	143
Sigurd Örjansgård: Anor och minnen... ..	144
Dalabyar	144
Anders Pers: Bonde — lärare — tidningsman	144
Th. Erlandsson: Gotländska kulturbilder	144

TRYCKERI A.-B. THULE
STOCKHOLM 1948

480803